

“la Caixa”, 26-Gener-2011

TARRAGONA A L'ENTORN DEL 1911

Del segle XIX a l'albada del segle XX

Josep Maria Sabaté i Bosch

“LA CAJA DE PENSIONES PARA LA VEJEZ Y DE AHORROS EN TARRAGONA”

Quant els responsables d'aquest acte es posaren en contacte amb mi per encarregar-me una xerrada a l'entorn de la Tarragona de l'any 1911 amb motiu del primer centenari de la presència a la nostra ciutat de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis - “la Caixa” -, el primer que vaig pensar fou “Tarragona: Qui t'ha vist i qui et veu!” amb l'afegitó de “la Caixa: Qui t'ha vist i qui et veu!”

De seguida, però, vaig fer números - “NOMBR3S DE BONA FAMÍLIA” - i em vaig adonar que dues terceres parts d'aquests 100 anys d'història - 66'66666... - conformaven la meua pròpia vida, de manera que, indirectament o directa, jo mateix com a ciutadà tarragoní amb una llibreta d'estalvis, d'aquelles que se'ns obria en néixer amb una imposició de cinc pessetones, n'havia estat contemporani, espectador i, humilment, una miqueta protagonista.

Per un aprenent d'historiador i - per un cronista també - la proximitat dels fets no permet del tot mantenir l'asèpsia que el rigor científic condiona qualsevol treball seriós de recerca: És allò de l'arbre que tenim davant dels nassos i que no ens deixa veure el bosc, més encara quan aquest arbre és el de la teua pròpia ciutat de la que n'estàs enamorat i a la que estimes amb escriu.

Amb tot, i demanant disculpes de vell antuvi per les possibles interpretacions personals, procuraré cenyir-me a fets degudament contrastats i rigorosament documentats.

D'aquí doncs que per començar hem agafat la premsa de l'època - en especial el *Diari de Tarragona* que ja té més de 200 anys - per a veure què ens deia en aquells dies de gener de l'any 1911 i una de les primeres notícies, que apareix a l'edició del diumenge dia 15 de gener, correspon a la invitació cursada pel Consell Directiu i la Junta del Patronat de la Sucursal “*en esta ciudad de la Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros*” per a assistir a tots els actes inaugural, i amb l'agraïment per part del “*Diari*” a Luis Ferrer-Vidal i Francisco de Paula Yxart, presidents respectius dels esmentats Consell i Patronat.

A partir d'aquesta darrera referència a l'establiment de la sucursal¹, les notícies sobre “la Caixa” sovintejaran, ja sigui a la primera plana del “*Diari*” amb un article d'història econòmica², políticament molt correcte, en el que s'enalteix la tasca duta a terme pel *Instituto de Reformas Sociales* (I.R.S.) que possibilità la creació del *Instituto Nacional de Previsión* (I.N.P.) com a laboratori d'assegurances socials per ala família obrera, amb les pensions per a la vellesa i altres projectes - ara en diuen productes - d'assegurança popular per tal de canviar l'estil polític anterior - “...la acción del Estado ha venido siendo en España más perturbadora de lo existente que creadora de lo útil...” (sic) -, tenint present que des de l'any 1904 s'havia reconegut la C.P.V.A. amb els mateixos beneficis i privilegis que l'I.N.P.³ i s'havia establert un conveni entre ambdues

---

¹ Abans, però, el “*Diari*” ja havia publicat una nota en la que es feia ressò del moviment econòmic de la entitat C.P.V.A. en general, corresponent a un estat de comptes de la darrera setmana: “... ha recibido por imposiciones la cantidad de 160.850 pesetas, y ha pagado por reintegros de ahorro y por plazos mensuales de pensión 54.204 pesetas, habiéndose abierto 120 libretas nuevas”. (sic) a *Diario de Tarragona D.T.* dijous 5 de gener de 1911. Hemeroteca de Tarragona (HT)- i alguna altra notícia errònia sobre la inauguració: “El lunes por la mañana llegarán a esta capital el exministro Sr. Dato y otras personalidades de Madrid y Barcelona, para asistir por la tarde a la inauguración de la Caja...” (sic) a *D.T.* divendres 13 de gener de 1911(HT) .

² “La Caja de pensiones para la vejez y de ahorros y el Instituto de reformas sociales” a *D.T.* dimecres 18 de gener de 1911 (HT)-.

³ Llei de 27 de febrer de 1908.

entitats pel que feia a Catalunya i les Illes Balears⁴, de manera que l'establiment de la sucursal significava l'extensió a Tarragona d'aquella família obrera.

En la mateixa edició del dimecres 18 de gener de 1911 ens trobem amb una gasetilla relativa al lliurament a la sucursal per part del Ajuntament d'una llista amb els noms dels quaranta alumnes premiats amb sengles llibretes d'estalvi, segons un acord pres pel consistori en la sessió del proppassat divendres 13, un gest benèfic que també realitzaren altres entitats locals⁵.

El dijous 19 de gener, l'article del "*Diari*" ens assabenta de les "libretas de pensión diferidas para la vejez" amb unes pensions vitalícies a cobrar als 50, 55, 60 o 65 anys, i d'altres llibretes "a capital abandonado" (vitalici) i "a capital reservado" (pels hereus), amb un model pagant 5 pessetes al mes des del naixement, els cinc, 10, 15, 20 o 40 anys i amb el capital o la pensió corresponent..

L'endemà, el divendres 20 de gener, tot notificant que les oficines de la sucursal eren visitades per molta gent i que cridava l'atenció els quadres amb els gràfics econòmics allí exposats, també s'anunciava la inauguració pel dilluns 23, a celebrar en el saló de sessions de l'Ajuntament cedit per l'alcalde de la ciutat.

I encara en l'edició dominical del "*Diari*" la informació es decantà, d'una banda, per la publicitat amb la relació dels "productes" - "Libretas de ahorro", com a compte corrent popular fins a 5.000'- pessetes amb un 3% anual d'interès; "Libretas mixtas de ahorro y pensión" per a la vellesa; i "Libretas dotales" per constituir un fons de dot a cobrar els 20 o 25 anys, sovint per lliurar-se del servei militar⁶ - i l'horari: els dies

---

⁴ *D.T.* 18 de gener de 1910: "El poder del Estado (I.R.S. i I.N.P.) más todas las energías y virtudes de la iniciativa privada y de la acción individual (C.P.V.A.)" (sic).

⁵ L' *Asociación de Patronos y Obreros* que n'obrí quinze amb una pesseta i les altres quinze del *Ateneo de Tarragona* per a repartir-les entre els seus socis, a més de les de la Cambra de Comerç, el Consell Provincial de Industria i altres entitats. *D.T.* dijous 19 i diumenge 22 de gener de 1911.

⁶ En aquell temps a Tarragona, segons els anuncis de la premsa hi havia el *Banco Aragonés* del carrer de la Unió, 54, 2º que oferia un "seguro de quintas" i una delegació al carrer d'August, 28, del *Centro Barcelonés de Seguros*. Havia desaparegut ja el Banc de Tarragona, fundat l'any 1864 pel navilier Josep M. Albanés i Suñer, alcalde de la ciutat entre 1861 i 1865 i des d'octubre a desembre de 1868.

laborals al matí, de 9'-h. a 13'-h., a la tarda, de 15'-h. a 19'-h. i els diumenges només al matí de 9'-h. a 12'-h.; i per altra banda, presentà el que estava programat per la inauguració de la sucursal des de la sortida de Barcelona de les autoritats corresponents - comissions del I.R.S. i del I.N.P. de Madrid, representants del Consell Directiu de la C.P.V.A., una comissió del “Museu Social” de Barcelona, diputats provincials, etc. - amb l'express de les 8'-h. del matí.

L'acte oficial seria a les 4'-h. de la tarda en el ja dit saló de sessions de l'Ajuntament, amb el curiós afegitó “pudiendo asistir las señoras”, hi hauria discursos al·lusius a les institucions de previsió i el repartiment de llibretes.

Les oficines, situades al carrer Girona, prop de la Rambla de Castelar, no obririen al públic fins el dimarts 24.

Com era normal en aquella època, els dilluns no sortia la premsa diària, per tant calia esperar que qualsevol altra notícia a l'entorn de la inauguració de la sucursal de la C.P.V.A. és publiques en l'edició del “Diari” del dimarts 24, però per manca d'espai no en va aparèixer cap fins el dimecres 25 i el motiu fou que la primera pàgina es dedicà a deixar constància d'una altra inauguració la del “Museu Social”⁷ de Barcelona, amb un acte que comptà amb la presència dels senyors Albó i Maluquer, representants de l'Ajuntament i la Diputació barcelonina, el general Valeriano Weyler, el general Marvá, el ministre de *Gracia y Justicia* Ruiz y Valarino i, sobretot, el Marqués de Mariana, l'editor del *Diari de Tarragona*.

La crònica de la inauguració de la sucursal és molt extensa i detallada amb tots els ets i uts, noms, càrrecs, etc. de tots els assistents a la mateixa i del que va passar aquell 23 de gener de 1911 a la nostra ciutat: les autoritats que arribaren des de Barcelona a les 10'24 h.- no pas amb l'express, sinó amb el correu - foren el general

---

⁷ Era una mena de punt de referència de la seguretat en el treball i de les assegurances de previsió social.

d'enginyers Marvà, representant el I.R.S.; Josep Maluquer y Salvador, pel I.N.P. i l'Ajuntament de Barcelona; el diputat provincial de Barcelona i president del Consell Administratiu de la C.P.V.A., Ferrer y Vidal; el també diputat barceloní Ramon Albó; l'advocat gironí, Santiago Masó, representant les sucursals de la caixa, els consellers Serra, Jané, Alé i el director del "Museu Social", Tallada; així com representants de fins a dotze diaris de la ciutat comtal⁸. A l'estació de Tarragona els esperaven l'alcalde de la ciutat, Pedro Cobos, el Director General de la C.P.V.A., Moragas, el president del Patronat, Yxart, amb els vocals del mateix, Virgili, March Saugar, Llanas i Vilas; el capità ajudant del governador militar, Cervera, i l'inspector de treball, Navarro.

Tots ells es desplaçaren amb uns carruatges i visitaren la Catedral i el Museu Arqueològic, abans de dinar a les 13'-h. en el Gran Hotel París; al banquet assistiren uns setanta comensals presidits pel governador civil, Federico Schwartz, i no hi va haver cap brindis⁹.

L'acte oficial en el saló de sessions començà a dos quarts de cinc de la tarda, presidit també pel mateix governador civil Schwartz, amb el tinent d'alcalde Balcells, el general d'enginyers Marvà, representant el I.R.S., el canonge penitenciari Sardà en representació de l'arquebisbe Tomàs Costa i Fornaguera, Josep Maluquer y Salvador pel I.N.P., i el delegat d'hisenda Pérez.

---

⁸ José Pou de Barros, *La Vanguardia*; Borrás: *El Correo Catalán*; Bosch: *El Noticiero*; Castell: *Diario del Comercio*; Pardo: *El Diluvio*; Artiz: *La Tribuna*; Folch: *La Veu*; Figuerola: *El Liberal*; Bach: *La Publicidad*; Almerich: *Las Noticias*; Dalmases: *Diario de Barcelona*; i Soldevila: *Poble Català*.

⁹ Per tal de fer-nos una idea d'aquest tipus de banquets, uns dies abans al mateix Hotel es celebrà un banquet en honor del director de la sucursal a Tarragona del Banc d'Espanya, Francisco García del Cid, nomenat fill predilecte de la ciutat, que havia estat destinat a un altre lloc amb l'ascens corresponent el menú estava conformat per uns entrants – Hors d'œuvre i Buitre sur le glace -, un brou - Consommé en tasse -, llucet del Mediterrani amb salsa holandesa - Merlan de la Méditerranée sauce hollandaise -, pomes naturals - Pommes naturelles -, filet de bou a la jardinera - Noir de filet de bœuf Bouquetière -, pernillets de York - Jambonereau de york en belle vue -, llagosta guarnida amb salsa tàrtara - Langouste garni sauce tartare -, capons de Mans, rostits amb creïxens - Chapons de Mans á la Broche au cresson -, - Biscuit glacé Napolitain -, postres, fruits - Desserts -, vins Diamante, Marqués de Riscal 1910 i champagne Moët molt frappe, café Moka i grans licors.

Només hi assistiren homes, però en acabar acordaren enviar a l'esposa del homenatjat el millor ram de flors de la taula.

A l'hora dels discursos, per rigorós ordre protocol·lari, parlaren Balsells, Ferrer Vidal, Moragas, Yxart, Albó - en català -, Massó - també en català -, Maluquer, el general Marvà - que aprofita la circumstància per a fer una al·lusió al centenari del setge per les tropes napoleòniques (1811) - i el governador Schwartz que entre d'altres coses incidí amb la falsedat de la dita popular "Tarragona no da un paso, ni da un peso" (sic). A més es va rebre un telegrama d'adhesió signat pel ministre Dato.

En l'acte oficial, amb una gran presència femenina, també es repartiren 115 llibretes.

Tot seguit, en acabar els discursos i el repartiment de llibretes, la comitiva visità les oficines del carrer Girona, situades al costat de l'edifici del arquitecte Ramon Salas i Ricomà que encara no s'havia acabat de construir del tot. Una vegada més els visitants van elogiar del bon gust de la decoració de la sucursal i el quadres que reproduïen una part de la instal·lació gràfica del "Museu Social" de Barcelona amb el moviment progressiu de l'estalvi, reflectit igualment per una altre gasetilla amb els resultats de la darrera setmana - 165.649'- pessetes d'imposicions, 72.699'- pessetes de reintegraments, i 106 llibretes noves -.

Tal dia com avui, encara que el 26 de gener de 1911 no era dimecres, sinó dijous, la sucursal de la C.P.V.A. ja portava obertes 127 llibretes amb unes imposicions de 2.666'- pessetes, i, a partir de la setmana següent, cada dimarts, una petita gasetilla publicada al "*Diari*" ens va informant del moviment progressiu de la sucursal, de manera que poc més o menys al cap d'un mes - el dimarts 28 de febrer de 1911 - les llibretes obertes eren 250, les imposicions havien estat per valor de 23.403 pessetes i els reintegraments 885'- pessetes.

Les 250 llibretes es corresponien a 169 d'estalvi, 74 de pensió i 7 de dot; 226 eren de impositors de Tarragona ciutat i les 24 restants de diferents pobles de la

província¹⁰. Resulta igualment interessant conèixer l'activitat dels 250 clients impositors: 95 nens, 65 obrers, 21 botiguers i comerciants, 16 empleats i funcionaris, 16 dones, 14 d'activitats liberals, 14 del servei domèstic, 3 capellans, 3 militars, 2 pescadors i una entitat.

---

¹⁰ Reus, Sant Carles de la Ràpita, Roquetes, Espluga Calba, Garcia, Vallbona de les Monges, Poboleda, Tortosa, Vinebre, Nulles, Altafulla, Vila-seca, Flix, Montblanc i La Canonja.

TARRAGONA A L'ENTORN DEL SEGLE XX

Posats ja a fer un repàs de la Tarragona de l'any 1911 voldria també desmitificar aquella dita, manta vegades citada per molts estudiosos i extreta de l'obra *Tarragona en el Siglo XIX*: “La Tarragona de 1800, ó sea el último año del siglo XVIII era un gran convento, una gran fortaleza, y un Museo arqueológico viviente. La fe, la fuerza y el recuerdo del pasado, estaban hermanados. Dios, el Rey y la Historia eran la trinidad que imperaba en ella” (sic)¹¹, que, si bé, pot ser relativament un xic certa referida al inici del segle XIX i encara amb moltes reserves, no té res a veure ja al tombar del segle XX i durant les posteriors dues primeres dècades.

No és menys cert que Deu era present en la vida de la ciutat amb el paper preponderant de l'Església i els eclesiàstics, que un determinat monarquisme inspirava moltes de les opcions polítiques amb la presència d'uns funcionaris i militars que tal vegada, com capital de la província, havien ensorrat i ofegat el seu futur industrial i la seva capacitat comercial, i que la Història es feia notar encara pels carrers amb les restes dels seus monuments romans, les làpides amb inscripcions llatines encastades a les parets de les cases¹², en el seu Museu Arqueològic i en la recent Reial Ordre - *Ministerio de Instrucción Pública i Bellas Artes*. Madrid, 3 d'abril de 1905 - declarant monuments nacionals la catedral i l'aqüeducte de les Ferreres o Pont del Diable, després de rebre un informe no massa rigorós de la *Real Academia de Bellas Artes de San Fernando* i un altre, molt més escrupolós, de la *Real Academia de la Historia*¹³.

---

¹¹ MAGRIÑÁ, Antonio de. *Establecimiento Tipográfico de Herederos de J. A. Nel-lo*, Impresores de la Real Casa. Tarragona, 1901. Cap. VI, pàg.47.

¹² MAGRIÑÁ, Op. Cit. pàg. 49: “...pues parecía que las calles de Tarragona hablaban en latín” (sic).

¹³ L' *Academia de la Historia* replica a la de *Bellas Artes* en el tema de la disputa amb la seu toledana pel que fa a la primacia de la seu tarragonina tot dient que “Con respecto a lo de segunda Primada de España, puede pasar como frase capciosa o de tendencia política, pero la Historia no admite semejante conformidad. Cuando fue introducido el cristianismo en Tarragona, todavía no había nacido Toledo...” (sic) i els hi rectifica la procedència de les restes arqueològiques encastades en el claustre de la catedral: “...los restos romanos empotrados en el Claustro, junto con la portada del Mirab, proceden del templo de Júpiter Capitolino y no del de Augusto.” (sic).

Si recordem que Tarragona sortia d'un segle XIX després de la guerra del Francès amb una població de 1.500 habitants (1814), que havia patit el trienni liberal (1820-1823), les diferents carlinades, la "Gloriosa" setembrina (1868), la Primera República (1873-1874) i la restauració borbònica, amb cadascun i tots els pros i els contres, al capdavant del "vuitcents", malgrat que als inicis del segle XX la caixa municipal quedés buida i la Diputació provincial no tingués un ral, quelcom havia canviat en aquells cent anys.

De moment cal dir que la població de Tarragona al 1900-1901 estava a l'entorn dels 23.500 habitants¹⁴ amb una taxa de mortalitat molt baixa - de poc més de 20 defuncions al any per mil habitants -, de manera que es podia afirmar que era una de les ciutats més sanes d'Espanya - la 3a. de l'Estat i la 36a. del món -.

Urbanisme

Per tal de donar més testimoni d'aquests canvis i a manera d'exemples significatius podem començar amb els canvis produïts en qüestions urbanístiques com l'obertura de la Rambla Nova - amb els trams de la Rambla de Castelar i de Sant Joan - el 1854 al indret conegut com l'Esplanada i amb la seva posterior urbanització; són d'aquesta època les cases de J. Antoni Nel·lo (la primera de totes, a la cantonada amb el carrer de la Unió) - n. 62. (1858) -, Joan Miret (a la cantonada amb el carrer Adrià) - n. 36 (1859) -, Maria Montserrat - n. 40 (1859) -, Magdalena Mercader - n. 44 (1859) -, Gabriel Vives - n. 48 (1860) -, Manuel Feliu - n. 38 (1862) -, Joan Oliver - n. 42 (1862) -, Joan Gatell i Badia (que fou Govern Civil) - n.28 (1863) -, Francesc Icart - n. 35 (1864-...) -, Josep Morera Llauredó - n.14. (1870) -, Antoni Musté - n.70 (1872) -, J. Morera - n. 6 (1873) -, Raimunda Aleu i Concepció Tust - n. 51 (1874) -, Francesc Guell - n.10 (1875) -, Joaquim Brú Rosell (actual Hotel Lauria) - n.20 (1876) -, Antonio

---

¹⁴ Però al 1887, afavorida pel mercat vitivinícola, Tarragona havia arribat a tenir més de 27.000 habitants.

Monte (a la cantonada amb el carrer de Méndez Núñez) - n. 54 (1880) -, Josep Teixidó Rimbau - n. 18 (1881) -, Tomàs Rosell (a la cantonada del carrer Sant Francesc) - n. 71 (1883) -, Joan Dalmau - n. 73 (1883) -, Magí Salvany (la de l'explosió de gas, a la cantonada del carrer Fortuny) - n. 72 (1884) -, Francesc Vendrell - n. 75 (1884) -.

Aquestes cases només representen una part de les que s'havien edificat des de la obertura de la Rambla Nova fins l'any 1899¹⁵, quan ja tenia dos noms diferents: la de Castelar, des de llevant - “balcó del Mediterrani” - fins els carrers de sant Agustí i Armañà, i la de sant Joan, des de allí en direcció a ponent; i encara podríem afegir-hi les primeres del segle XX com la de Ramon Salas i Ricomà (a la cantonada amb el carrer Girona¹⁶, al costat de la primera oficina o sucursal de la C.P.V.A. del 1911) - n. 25 (1907) -, el Teatre Metropol - n. 46 (1908), Ramon Musolas - n. 88 (1914) - i la d'Àngel Rabadà - n. 90 (1914) -.

Totes aquestes obres foren projectades per arquitectes com Francesc Rosell, Francesc Barba, Pere Bassegoda, Magí Tomas Secall, Ramon Salas i Ricomà, Antoni Ras, Ignasi Jordà, Josep Revoltos, Josep M. Pujol de Barberà, Alfred Barba, i, fins i tot, algun altre mestre d'obres com Francesc Llauradó.

Els plàtans de la Rambla Nova es plantaren a finals de la dècada dels setanta i als inicis dels vuitanta del segle XX i les famoses cadires es posaren també en aquelles mateixes dates (1879).

Tarragona era durant aquells anys “la ciutat de les barrinades”,¹⁷ puix que ben poques ciutats hauran fet un esforç tan gran per triomfar de la pedra que domina per tot arreu; les explosions controlades s'avisaven a toc de trompeta.

---

¹⁵ MAGRIÑÁ: Op. Cit. pàg. 67: “...había 34 casas construidas en la Rambla de San Juan, y 19 en la de Castelar, total 53 casas construidas en 34 años, porque ahora hace siete ó ocho que no se ha edificado ninguna casa en ellas”. (sic).

¹⁶ El carrer Girona es comenta a obrir l'any 1891 tot destruint la “muralleta”.

¹⁷ MAGRIÑÁ: Op. Cit. pàg. 68: “...pues durante 80 años, no hubo día que no se dispararan lo menos una docena”. (sic).

Amb barrinades s'anà enderrocant "la muralleta i s'obriren els carrers d'Assalt o Prolongació Fortuny - l'església i el convent dels carmelites o de "La Punxa" s'edificà el 1897 -, sant Francesc, Hospital o del Teatre, sant Agustí i Girona - ambdós últims amb el pati de la caserna de sant Agustí -, d'una banda de la Rambla Nova, i els de Lauria, Adrià - a les dues primeres cases encara es pot veure la pedra que hi ha sota del jardins respectius -, Méndez Núñez, Unió, Fortuny i Cañellas per l'altra, així com també tots el carrers que paral·lelament conflueixen al carrer de la Unió; tota aquesta zona fou planificada durant la segona meitat del segle XIX, d'acord amb un primer pla urbanístic redactat per Josep Criviller (1855).

Sense deixar el capítol del urbanisme gairebé tota la part alta de la ciutat estava sense asfaltar, amb uns carrers que quan plovia s'omplien de fang i amb la sequera la pols anava a dojo.

Al 1888 havia desaparegut el carrer dels Ermitans amb la construcció del nou Seminari¹⁸, obra promoguda per l'arquebisbe Benet Vilamitjana i Vila (1879-1888), amb un projecte (1883-1888) del arquitecte August Font que va incloure en el mateix la vella capelleta de sant Pau. Uns anys després, ja en temps del pontificat de Tomàs Costa i Fornaguera i amb motiu del IV Congrés Catòlic Nacional (1894)¹⁹ es remodelà el indret de les Coques amb la porta i la reixa lateral de la catedral, segons disseny de l'arquitecte Salas i Ricomá, realitzada als tallers Magarolas²⁰; a començament del segle XX els dissabtes ja hi podem veure el mercat de la verdura. En el proper jardí de Santa Tecla la Vella s'erigí una creu l'any 1913 amb motiu d'unes festes constantinians commemoratives de la batalla del pont Milvi en temps de l'emperador Constantí (313).

---

¹⁸ Arribà a tenir uns 400 seminaristes.

¹⁹ La catedral fou considerada basílica i aquell any durant la processó del *Corpus Christi* ja hi participà amb els atributs corresponents.

²⁰ O el manyà "serraller" Lorenzo Mola, segons SALVAT Y BOVÉ, Juan: *Tarragona antigua y moderna a través de su nomenclatura urbana (siglos XIII al XIX)*. Ayuntamiento de Tarragona, 1961. pàg. 253.

L'actual plaça del Forum no existia, perquè les cases del desaparegut carrer de santa Teresa no s'enderrocaren fins l'any 1923 inclòs uns 30 metres del parament romà que hi havia allí.

El carrer Major no s'empedrà amb les típiques llambordes fins l'any 1907 de la mà del picapedrer Josep Granada, tot i que la baixada del Patriarca, carrer de Merceria i baixada de Misericòrdia seguien amb els clàssics palets de riu.

Unes quantes fonts públiques abastien d'aigua tota la part alta - de la Pitja a la placeta de sant Joan, de l'arquebisbe Santián prop del portal de sant Antoni i el carrer de les Sitges, de les escales de la Seu, de la plaça de la Font, del Pallol, del Rajolot a la vora de la Torre Grossa o de Miralcamp, la de la Mitja Lluna o plaça Prim, ... -.

A la plaça del Rei la torre de Pilats havia esdevingut presó, més encara d'ençà l'any 1906 que en una visita del comte de Romanones, llavors ministre de la Governació, manà l'enderrocament del penal del Miracle, que ja havia perdut la seva funció de quan els presos condemnats a treballs forçosos picaven les pedreres i conduïen les vagonetes²¹ amb les roques per la construcció del port²²; es conservaven també les cases que donaven al passeig de sant Antoni i que bastants anys després foren igualment enderrocades per construir l'actual Museu Arqueològic (1952).

La Baixada de la Pescateria - antiga baixada de les Forques - rep el nom pel mercat del peix situat en una nau (1866-1867) que posteriorment fou parc de bombers i en l'actualitat acull la seu d'una colla castellera de la ciutat; a la baixada també s'instal·lava el mercat de la verdura quant a la plaça de la Font s'hi feia algun acte i pels baixos de les cases del entorn es situaven les parades de menuts.

---

²¹ Fins l'any 1861 no es va fer aquest transport amb animals.

²² De fet encara que l'ordre d'enderrocament és de l'any 1906, no s'inicià simbòlicament fins l'any 1911, i un dels motius principals, a banda de que el presidi no era el millor paisatge que s'oferia des del passeig de santa Clara o de Pi i Margall, foren els tallers on els presidaris confeccionaven diferents productes que es venien a baix preu i que feien una competència deslleial als botiguers i comerciants de la ciutat. Al enderrocarse el penal va aparèixer l'església romànica del Miracle.

La plaça de la Font²³, o de la Constitució, era lloc de mercat als matins - la verdura al mig i als costats, respectivament, gallinaires a la dreta i cansaladeries a l'esquerra - especialment fins l'any 1915 en que s'inaugurà el Mercat Central a la plaça dita del "Velòdrom" o del "Progrés" (l'actual plaça Corsini)²⁴ que motiva la obertura, primer, del carrer Cañellas²⁵, i més endavant dels de Soler, Lleida, Reding, Sevilla,... -, i, a la tarda, la plaça esdevenia passeig, freqüentat per modistes i sastresses que festejaven amb obrers i menestrals.

La Rambla Vella o de sant Carles s'havia remodelat rebaixant bona part del seu nivell de manera que per entrar al convent de santa Clara o al de sant Francesc i a la seva església es va haver de bastir un bon ram de escales (1906) i, a més es va treure la coca central i es feren les corresponents voreres laterals. Encara l'any 1910, durant el govern de Canalejas i amb "La Popular" al Ajuntament de la ciutat, l'enginyer Nicolau va obtenir de les Corts una subvenció de 135.000 pessetes per posar llambordes a la Rambla Vella.

Més enllà d'aquest recinte emmurallat²⁶ pràcticament només restava la ja esmentada Rambla Nova amb el Balcó del Mediterrani al capdamunt i el passeig de santa Clara²⁷, l'eixample fins el barri de la marina, el port i el barri del Serrallo.

---

²³ El nom també fa referència a una primera font (1798) de l'època de l'arquebisbe Armañà (1785-1803) i que en temps de l'arquebisbe Echanove (1826-1854) esdevingué una font monumental, erigida al vell mig del passeig central de la que rajaven sis brocs; la coronava, a dalt d'una columna amb un escut del prelat, esculpit per Verderol, una escultura al·legòrica a l'Esperança, obra de Vicenç Roig "Vicentó"; es mantingué allí entre 1827 i 1894, que fou substituïda per altres dues en sengles costats a llevant de la plaça

²⁴ Des de 1911 s'havia especulat per tal de situar-lo en una illa formada pels carrers Major, Nao, Destral i Cuirateries o a la placeta del davant de les escoles de Saavedra - "La Bugadera" -, però l'Ajuntament de "La Popular" es decanta per aquella altra zona de l'eixample de la ciutat. S'inaugurà en temps de l'arquebisbe Antolín López Peláez i l'alcalde Josep Prat i Prats; Josep M. Pujol de Barberà en fou l'arquitecte i també dissenyà l'Escorxador (1902).

²⁵ Dedicat a Joan Cañellas i Tomàs, diputat i senador, conegut per la seves dots oratòries com "el canario catalán".

²⁶ El recinte estava immers en l'actual Part Alta fins la "muralleta" del carrer d'August i els portals - sant Joan, Roser, sant Antoni, dels jueus, sant Francesc, ... - que a meitat del segle XIX encara es tancaven.

²⁷ Durant el segon mandat de l'alcalde Miquel Malé i Clos (abril 1901-gener 1902) s'acordà plantar-hi les palmeres que anys després serien condicionades amb uns parterres motejats pel poble com a "mones de crocant".

La típica i característica barana del “balcó” i del passeig havia estat dissenyada per l’arquitecte Ramon Salas i Ricomà el 1889 i fou forjada per Joan Miquel Guinart entre 1890 i 1894; als seus peus hi havia un banc de pedra, per seure d’esquena a la mar i les primers palmeres, que més endavant també donaren nom al passeig, foren plantades l’any 1917.

Tot i que l’escultura de Roger de Llúria és de Fèlix Ferrer Galceran el conjunt monumental correspon a l’arquitecte Salas i Ricomà (1889) i a principis del segle XX estava adornat per una palmera plantada a la part de la Rambla²⁸.

A fora el portal de sant Antoni només hi havia l’edifici dels mercedaris del que es haver de treure la caserna d’artilleria per a situar-la a la Rambla de sant Carles, quan allí s’hi instal·là la Beneficència, un edifici que acabà de remodelar Salas i Ricomà l’any 1914.

I als defores del portal de Roser, tot l’anomenat Camp de Mart servia per a fer la instrucció els soldats dels regiment de la plaça i l’assaig de les seves respectives bandes de música, i a la zona on s’obriren els “*Campos de Recreo*” sols ens podíem trobar amb la caseta de la Rosa, lloc de parada dels pagesos que feien “*la mañana*” quan de matí anaven al tros pel camí de l’Àngel o el passeig dels “*Álamos*” - actual avinguda de Catalunya -, pels “afores de sant Francesc” o passeig de circumval·lació - avinguda Maria Cristina -, o pel pou d’en Gomà - al lloc de l’actual col·legi de sant Pau - cap a l’asil de sant Josep (1912) amb els infants abandonats o conflictius que es mantenien amb els beneficis de les tómboles benèfiques, el cementiri, l’Oliva²⁹ o l’ermita de la Mare de Déu de la Salut també segons projecte de Ramon Salas (1909).

---

²⁸ A l’hora del seu emplaçament s’obrí un fort debat entorn a si l’almirall havia de estar cara la mar o cara la ciutat i la conclusió fou que no podia donar l’esquena als que l’homenatjaven. La palmera es retirà quan començà treure perspectiva al monument.

²⁹ La de la primera festa de l’arbre l’any 1906, promoguda pels germans Puig i Valls, en la que es va interpretar un himne escrit per Manuel de Peñarubia, amb música del mestre Salvat. El pinar que veiem avui es va plantar en aquella festa.

Entre els anys 1880 i 1890 es construí un nou edifici de les Germanetes dels Pobres - avui desaparegut - segons un projecte del mateix Salas i Ricomà.

Fins l'any 1912 a l'actual via del Imperi no hi havia res, a la paret de la muralla encara s'hi podien veure acollats els "*parmodos*" o permòdols per aguantar les portadors de raïm a l'hora de pesar-les en temps de verema; sols s'apuntava el futur carrer d'Estanislau Figueras; després s'inauguraren les escoles de Saavedra (1913) i al "Mirador del Camp de Tarragona" es posà la primera pedra del monument a Eduardo de Saavedra Moragas (Tarragona, 1829 - Madrid, 1912), patrocinat pels "*Centros Comerciales Hispano-Marroquies*" i obra del escultor de Mora d'Ebre, Julio Antonio Rodríguez Fernández, "Julio Antonio", que ja havia guanyat un concurs per fer el monument als herois de 1811. També d'aquells anys és la construcció de la Quinta de sant Rafael dels germans Mariano i Rafael Puig i Valls.

El barri de la marina, a la part baixa - carrers Apodaca, Gasòmetre, Barcelona, Reial, ... -, venia marcat per l'activitat portuària: "Quant al moll es treballa, ningú no badalla" i de fet el moviment es notava amb la quantitat de magatzems, el tràfec de les vagonetes de les pedreres més properes o les del camí de la Cuixa i els carros passant per la plaça d'Olózaga - popularment dita "dels Carros" - amb el monument central dedicat al deu Mercuri, obra de l'arquitecte Francesc Barba i l'escultor Miró (1910), i les diferents estacions del ferrocarril - fins a tres - situades a la mateixa plaça dels Carros (1905), al final del carrer de Jaume I amb la confluència amb el carrer Reial a prop de la plaça Gran³⁰ on l'any 1903 s'instal·laren els pares cartoixans arribats de la Chartreuse (Voiron, França)³¹, i al lloc de la estació actual, corresponents a les línies de València, Reus o Lleida i Barcelona.

---

³⁰ L'actual plaça dels Infantes o dels "Artilleros del sitio", o del Comerç o de la Indústria...

³¹ L'edifici es construí l'any 1901.

Podríem iniciar la cronologia de l'evolució del port l'any 1802, data de la vinguda del rei Carles IV³² o l'any 1804 amb la construcció de la comandància de Marina; entre els anys 1790 i 1869³³ - tret el parèntesi forçat de la guerra del Francès - amb l'ajuda de les dragues "Francolí" i "Ebro" (1868- 1878) es construeix bona part del dic de Llevant que tindrà una prolongació en els anys 1904 i 1915 amb la famosa grua "Titán"³⁴; a partir de l'any 1883 s'empren la construcció del dic del oest-garbí i el transversal; el 1885 comencen les obres del moll de costa; i de vell nou l'any 1897 es posen els fonaments del moll paral·lel a la costa; durant bona part dels inicis del segle XIX una altra de les imatges característiques del port tarragoní era la del "cavallet" que feien servir les colles de portuaris, "estibadors matriculats", hereus dels "bastaixos de ribera", per tal de poder transportar la carrega i descàrrega dels vaixells quant encara no atracaven en paral·lel al moll.

La Baixada del Toro, amb les escales construïdes el 1889 i el "zig-zag" de la pedrera - carrer de Pons d'Icart - eren també els camins per arribar a la zona del port per la part de llevant, mentre que pel centre teníem els carrers de la Unió i Apodaca, i a ponent el camí del carrer de Jaume I, per la banda de ponent, al costat de la plaça de toros, igualment dissenyada per l'arquitecte Salas i Ricomà (1885).

Bona part d'aquesta nova ciutat es deu a un segon pla d'urbanisme, corresponent a l'any 1890, projectat pel tantes vegades esmentat arquitecte Ramon Salas i Ricomà, la intervenció del qual també es fa notar en el barri del Serrallo i especialment en el seu edifici més emblemàtic: l'església de sant Pere apòstol (1880) patrocinada per l'arquebisbe Constantí Bonet i Zanuy (1875-1878).

---

³² Es posà al port una pedra de 20.000 roves.

³³ Amb noms com els de Juan Ruiz de Apodaca, Antonio Bada, Fernando Siedel, Joan Smith y Sinnot (1801), Saturnino Bellido (1885-1888), ...

³⁴ Fou obra de l'enginyer Fausto Elíes i estigué en funcionament entre 1902 i 1918, essent desballestada pel taller de V. Benito.

El barri del Serrallo fou una conseqüència de la construcció de la via ferroviària de Reus i València, entre els anys 1864 i 1865, que obligà als pescadors, inicialment situats en “botigues” a la platja propera al carrer de Mar, a passar a l'altra costat de la via. Després de les barraques o “botigues de mar” vingueren les primeres cases amb la ja esmentada església de sant Pere, una font d'aigua, el carrer Nou amb les casses del Aniceto Espinach, l'enllumenat de l'any 1890³⁵, el varador de les barques del vell Prat, pare de “Joselín”, el pont de la Petxina (1901-1902), i les imatges de les barques ancorades a la platja-moll dels pescadors amb la vela llatina plegada al pal³⁶, les sargidores “remendadores” dels arts de pesca - xarxes i veles -, les paneres de peix assecant-se al sol a la paret de l'església, el pes del Gremi i el pes del “Ximo”, ...

El naixement del barri del Serrallo coincideix gairebé amb el redreç de l'activitat portuària del darrer quart del segle XIX, amb la segona època daurada de l'exportació vinícola, motivada per la crisi del país veí - França - a causa de la filoxera que envaí les seves vinyes, però quan la filoxera arribi a les nostres contrades (1892), coincidint amb les guerres colonials de finals de segle (1898), la crisi també afectarà al Serrallo i a tota Tarragona.

Quant a les obres públiques de caire civil, hauríem de destacar els ponts del Francolí, tant pel que fa al ferrocarril, com als destinats a la circulació dels vianants, carros i cotxes. De fet no podem parlar dels mateixos ponts al llarg d'aquest període,

---

³⁵ A Tarragona l'any 1858 es fundà l'empresa “*Sociedad Tarraconense para el Alumbrado de Gas*”; les primeres proves d'enllumenat amb gas es feren aquell mateix any a l'Ajuntament, on s'instal·là un modern sistema d'enllumenat i, després, es va anar estenent per tota la ciutat amb la col·locació de canelobres. Més endavant, entre 1865 i 1867 l'empresa Gas Arbós també començà a instal·lar a la ciutat un sistema de calefacció que funcionava amb gas. L'empresa Gasòmetre Tarraconense és de 1897, tot i que la fàbrica de gas ja funcionava des de 1878 i es mantingué fins el 1917 en que restà absorbida per l'empresa “*Riegos y Fuerzas del Ebro*” per tal d'evitar la competència que feia a l'electricitat. Durant molts anys va estar al front d'aquestes empreses Pasqual Monravá i Cortadellas, “En Pasqual del Gas”, pare de l'arquitecte Monravá. L'electricitat s'introduí el dia de Nadal de l'any 1917, tot i que l'any 1904, en celebrar-se el cinquantè aniversari de la proclamació del dogma de la Immaculada Concepció de Maria, amb motiu de la processó del dia de la Immaculada ja es posà llum elèctrica a la façana de la catedral, que, a més, d'indret apareixia degudament adornat amb els tapissos dels Tamarit, famílies Montserrat i Suelves, representants de la noblesa tarragonina, als balcons de la casa Balcells..

³⁶ La pesquera tradicional es feia amb les parelles de barques amb l'art del bou.

perquè cada dos per tres alguns dels aiguats famosos o d'altres fenòmens atmosfèrics se'ls emportaven i llavors la seva reconstrucció esdevenia una obra d'un envergadura important; tal va ser el cas el 12 de setembre de l'any 1850 amb la riuada de sant Mateu, que s'emportà el pont de pedra i que fou substituït per un de fusta i ferro fins els anys 1870-1879; un huracà el 2 de març de 1969 ensorrà els pont provisional de les línies de ferrocarril; el pont vell de la carretera d'Alcolea i Castelló és de l'any 1879; els aiguats dels dies 22 i 23 de setembre de 1874 en que esdevingueren les inundacions conegudes com "els aiguats de santa Tecla" que, a més d'ocasionar la mort de varies persones, afectaren els ponts de ferro de les línies de Lleida i de València; i finalment la construcció per part de la Maquinista Terrestre y Marítima d'un nou pont del ferrocarril els anys 1908-1909.

Pel que fa a la carretera de Barcelona poca cosa podem afegir perquè no era en molts llocs més que un camí enfangat o polsos en molts dels trams més propers a la nostra ciutat.

Volem dedicar un apartat especial a l'edifici dels banys de la platja del Miracle inaugurats els anys 1881-1882, en els que per temporada arribaven a passar unes 26.000 persones, separades rigorosament per sexe - homes a l'esquerra i dones a la dreta -; l'establiment tenia un servei de bar i restaurant per a fer-hi algunes celebracions.

I encara inclouria dins d'aquesta visió del ciutat un aspecte que no ha canviat en el decurs del temps: Tarragona té una llum especial que en captat molts pintors en els seus quadres, per ens referim a la llum de dia, perquè de nit la Tarragona de principis del segle semblava una boca de llop, fosca i desèrtica, amb algun escadusser fanal, que poc a poc anà aprofitant el gas³⁷, per més endavant passar-se a l'electricitat³⁸ i estenent-se per tota la ciutat.

---

³⁷ L'any 1854 es posaren els primers fanals de gas per l'enllumenat públic.

Institucions i culte

Ajuntament i Diputació Provincial

L'antic convent de sant Domènec³⁹, desamortitzat l'any 1836 i situat a la plaça de la Font⁴⁰, fou convertit en palau municipal i provincial - seu de l'Ajuntament i la Diputació - a partir de l'any 1852⁴¹, data en que es deixaren les dependències del edifici del carrer Major, en temps dels alcaldes Lluís Piqué (1852-1853) i Josep M. Bertran i Olivella (1853-1854) - llavors l'alcaldia tenia una duració bastant efímera -. Un gravat de l'any 1860 que reproduïx la celebració que es feu a la plaça de la Font amb motiu del retorn del regiment de Albuera l'any 1860 acabada la guerra d'Àfrica ens dona la imatge que ofería encara el palau municipal en temps del pontificat tarragoní de l'arquebisbe Josep Domènec Costa i Borràs i amb Josep Rosell i Coma a l'alcaldia.

L'edifici del palau, a més de no gaudir de la façana que podem veure actualment⁴², llavors no estava, ni de bon tros, com ara; en les baixos de la part de la

³⁸ L'any 1898 l'enllumenat pública passà del gas a l'electricitat, encara que les primeres proves s'havien fet ja un any abans a la Rambla Nova amb motiu de les festes de santa Tecla.

³⁹ Abans, però, havia estat dels franciscans.

⁴⁰ Lloc que ocupà el circ romà en temps de la Tarraco imperial, convertit després en la plaça del Corral.

⁴¹ L'Ajuntament havia pres possessió d'una part del convent l'any 1838 i havia encarregat una reforma de la façana - "...el frontispicio del ex-monasterio, de ruin y miserable aspecto (...) exigia la pronta desaparición del feo paredón impropio de un edificio público y central y su reemplazo por otro digno de las Corporaciones que lo ocupaban..." (sic) HERNÁNDEZ SANAHUJA, Buenaventura i MORERA VALLS, Francisco: *Descripción Histórica de las estatuas, medallones, bajos relieves y bustos que adornan el frontispicio del palacio de las Excmas. Corporaciones Diputación provincial y Ayuntamiento de la Fidelísima y Ejemplar ciudad de Tarragona*, Tarragona, Imprenta de los Sres. Puigrubí y Arís. 1865. pàg. 8. - de manera que es va confiar el projecte i el seu desenvolupament a dos arquitectes, el provincial Francesc Barba Masip i el municipal Francesc Rosell, encarregant-se la part estatuària al escultor tarragoní Bernat Verderol; aquestes reformes es feren entre 1861 i 1865,

⁴² Amb escultures com les del bisbe sant Oleguer i el cavaller Robert d'Aguiló, els relleus amb els germans Scipions, Juli Cèsar i Isabel II, i, al capdamunt de tot, l'acabament amb els bustos d'alguns personatges que també han tingut un paper transcendental en la història de la ciutat - "...las glorias de esta provincia y las de esta ciudad tan célebre é ilustre en los fastos de la historia" HERNÁNDEZ i MORERA, Op. Cit.: *Ibíd.* -: a la part de la Diputació provincial hi estan representats el metge cambrilenc Antoni Gimbernat, l'il·lustrat arxiver reusenc Pròsper de Bofarull, el poeta tortosí i famós rector de Vallfogona Vicenç Garcia i l'enginyer militar Joan Smith; a la banda de l'Ajuntament hi tenim el químic i naturalista Antoni de Martí i Franqués, el cronista Lluís Pons d'Icart, el metge cirurgià de Vilallonga del Camp Pere Virgili, el historiador Pau Orosi, i l'arquebisbe urbanista Joaquín de Santían. (Cal advertir que Smith i Virgili estan en el lloc equivocadament degut a una errada en una posterior obra de restauració). Completa la ornamentació a la punta del triangle del frontó central l'escut de la ciutat i província, amb les quatre barres ondejants, la corona de príncep amb la palma - al·legoria al martiri i sofriment -, una branca de llorer - símbol de la constància - i altra d'alzina - símbol de la fortalesa -, i el

Diputació s'instal·là el Museu Arqueològic l'any 1867⁴³ dirigit des de 1851 per Bonaventura Hernández Sanahuja, el qual s'encarregà també de les obres de restauració del Aqüeducte romà o "Pont del Diable" i de la recuperació de tot el que sortia del subsòl de la ciutat en aquella època de tants moviments de terra amb motiu de la construcció del port i de l'eixampla; fou nomenat inspector d'antiguitats de Catalunya i València.

Al respecte de la composició de la corporació municipal, concretament al 23 de gener l'any 1911, estava constituïda per l'anomenada candidatura "popular", encapçalada per l'alcalde Pere Cobos Roa (abril 1910 - gener 1912), en la que hi figurava també Ignasi Balsells com a tinent d'alcalde l'any 1910, germà del canonge magistral Antoni Balsells, estadants de la casa senyorial de la Cambreria, del pla de la Seu.. El gener de 1912 es feu càrrec de l'alcaldia en el seu segon mandat el membre de la Unió Democràtica Nacionalista, Robert Guasch i Robusté⁴⁴.

L'Ajuntament tenia un cos d'agutzils, "*serenos*" i una mena de policia rural i del terme que conformaven la guàrdia municipal des dels segles XVIII i XIX, però serà als inicis del segle XX - 1 de gener de 1910⁴⁵ - que començà a donar servei el nou cos de la Guardia Urbana creat durant el primer mandat de l'alcalde Robert Guasch i Robusté.

A la Diputació pertocaven diferents qüestions administratives de la província, però a Tarragona hi tenia una especial incidència amb el tema de la Beneficència.

---

lema "FIDELÍSSIMA Y EJEMPLAR" i, abans de 1856, encara amb l'afegit d' "ÚNICA", privilegis atorgats per Felip IV el 1840 - Guerra dels Segadors - i confirmats per Isabel II el 1852.

⁴³ La Societat Econòmica d'Amics del País ja havia creat un museu d'antiguitats l'any 1838, i l'any 1853 una comissió establí la Casa consistorial com el lloc on ubicar un museu on aplegar-hi totes les antiguitats, especialment després de rebre en dipòsit les restes mortals del rei Jaume I, dipositades a la catedral des de l'any 1843; també s'acordà construir per aquestes despulles reials un monument específic. Fins l'any 1849 el museu havia estat en una de les dependències del Institut d'Ensenyament i després va haver d'anar a un edifici nou que s'havia de construir a la zona de les cases dels primers nombres de la Rambla Nova, però el cert és que restà als baixos del palau provincial - Diputació - fins l'any 1953.

⁴⁴ Per una millor informació de tots els alcaldes d'aquest període amb alguns dels fets més destacats consultar BARRIACH, Francesc, ESTIVILL, Josep, PIQUÉ, Jordi i VIRGILI, M. Elena: *Els alcaldes de Tarragona (segles XIX-XX)*. Col·lecció La Galeria. Ajuntament de Tarragona. Tarragona, 2003.

⁴⁵ *La Cruz*. *Diario Católico* (HT) i CARRASQUILLA NIETO, Manuel i VIRGILI ABELLÓ, Xavier: *La guàrdia urbana de Tarragona 150 anys de servei*. Col·lecció Morera. Arola Editors. Tarragona, 2007.

Política

No entrarem en la temàtica política donada la llarga llista de partits i associacions amb els corresponents caps de llista i el canvis que omplen bona part del segle XIX⁴⁶ i del primer terç del XX; amb tot, apuntem aquí només una mostra de les formacions polítiques amb delegació a Tarragona aquells anys: Unió Liberal - amb el seu mitjà portaveu *El eco de la provincia de Tarragona*, fundat per l'exalcalde Martí d'Eixalà l'any 1856 -; una fracció dissident del Partit Liberal Dinàstic fundada per l'alcalde Rafael Cañellas Gallisà; el Partit Silvelista fundat per l'alcalde Josep Batlle i Vidal el 1875; el Partit Conservador del que n'era un membre destacat l'alcalde Josep Salvi Fàbregas i Domingo; el Partit Liberal Conservador amb l'alcalde Antoni Torres

---

⁴⁶ A títol d'exemple el mateix Magriñá - Op. Cit. pàgs. 95 i 96 - en fa un resum força encertat: "Durante el reinado de Isabel II (...). Se formó la Milicia Nacional, las Diputaciones y los Ayuntamientos que se sucedieron compuestos de personas de arraigo; miraban con interés la cosa pública, y las carreteras de Reus y Lérida y otras obras que ejecutaron, prueban el patriotismo que en ellas imperaba. La lucha de blancos y negros era fuerte y viva, pero todos amaban á Tarragona y los de cada bando se querían como hermanos. Los Satorras, los Canals, los Morenes, los Castellarnau, los Rosell, los Colom, los Montoliu, padres de los que al final del siglo XIX llevaban el mismo apellido, fueron los que se distinguieron entre otros (...).

En los once años de dominación moderada, des de el 43 al 45 continuaron los anteriores con los Ferrer y Duran, los Feliu, los Balsells y los Miret sosteniéndola lucha con los progresistas Martí de Eixalá, Gassol y Porta, Carabia, Besses y Prats, Cañellas, Corbella, mi tío Rafael y Franquet que concluyó con el pronunciamiento de 1854 que dio el triunfo á estos con la subida al poder del General Espartero. Más ya antes, en 1851, se estableció en Tarragona D. Estanislao Figueras y Moragas, que ya había sido elegido Diputado á Cortes por el distrito de Palacio de Barcelona, y en su casa de la plaza del Pallol, número 5, se formaba el partido demócrata con Montaldo, Folch, Torrell, Gatell, Salavedra y Carrión (D. Manuel), el único superviviente." (sic).

Les opinions de Magriñá només són opinions i, tal vegada podrien ser considerades com a parcials, però són les d'un contemporani i en algun moment coincideixen amb el més absolut rigor científic dels historiadors, essent alligadoros per aquelles que considerem la Història com a gran mestre de la vida, sobretot en donar unes imatges que reflecteixen dues formes de viure la política en aquells temps a cavall entre el segle XIX i el segle XX: "... aquella pléyade de hombres que se distinguieron por su buena fe y pureza política, que no el medro personal, sino el triunfo de sus ideales hacía luchar, y que jamás se vendía. El caciquismo que aquí en esta ciudad todo lo ha muerto, aun no existía: las luchas electorales eran vivas, ardientes, entusiastas, pero los electores no se compraban, pues no llegó á darse jamás el caso de entrar un Concejal en el Ayuntamiento, ni un Diputado en la Diputación por dinero. ¡Oh tempora, oh mores! (...) nuestra ciudad no ha sido todo lo pura que tenía que ser en materia electoral." (sic) i si bé pel que fa a l'època revolucionària considera que encara hi havia "alguna pureza, algún patriotismo y algún pudor político" (sic), la conclusió a la que arriba el nostre cronista al encetar el segle XX no pot ser més desil·lusionadora: "Hoy los ciudadanos ya no pueden ser políticos, sino vividores políticos. Tal es el triste legado que el siglo XX ha recibido del XIX. El caciquismo arriba, la corrupción abajo, la podredumbre por todas partes. Electores que se venden y candidatos que los compran. La apatía, el egoísmo y el indiferentismo reinan. Para que las corporaciones den alguna señal de vida, es necesario que tengan que proveer algún cargo retribuido. ¡Ah! Que grande es Dios, que dió al hombre el beneficio de la muerte. ¡Cuánto padecerían nuestros antepasados si viesan la pobre, mezquina, egoísta y vil, iba a decir, política de sus descendientes!" (sic).

Jordi com a capdavanter i seguidor de la línia de pensament de Cánovas i del que més endavant en fou cap local l'alcalde Josep Prat i Prats el 1904; el Partit Republicà Històric; el Partit Republicà Democràtic i Federal seguidor de les tesis de Pi i Margall amb les corresponents Joventuts; el Cercle Tradicionalista; el Centre Català; el Partit Conservador Històric, seguidor del pensament de Silvela i Maura (1898); el Partit d'Unió Republicana seguidor de la línia de Salmerón; la Unió Democràtica Nacionalista; la Lliga Regionalista; la Unió Nacionalista Republicana; el Partit Reformista; la Unió Catalanista; el Partit Radical, ...

I entre els polítics més destacats, a banda el famós Marqués de Marianao, citaríem un parell de diputats en corts que es mantingueren en activitat una bona pila d'anys: d'una banda, el federal Julià Nogues i Subirà i, d'altra el liberal dinàstic Josep Nicolau i Sabater.

Governació central

Les autoritats locals tenien sempre una mena d'espasa de Damòcles sobre els seus caps i aquesta espasa era la figura del representant del Govern central estatal, un representant que normalment no feia arrels a la ciutat degut als canvis polítics de l'època; si més no, el governador civil, fos el que fos, amb la paella pel mànec, a la curta o a la llarga sempre tenia la darrera paraula i, sovint, aquesta paraula tenia el suport de les forces armades sempre amunt per a donar un cop de ... ma.

Església

La estructura institucional de l'església tarragonina a les acaballes del segle XIX i durant el pontificat de Tomàs Costa i Fornaguera (1889-1911) la conformaven un seguit de delegacions i seccions prou definits: el Tribunal eclesiàstic amb un jutge metropolità, el fiscal, el notari i un substitut, un oficial i un alguatir; la Delegació castrense amb el subdelegat, el fiscal, el capellà castrense i el notari; la Secretaria de

Cambra i d'administració diocesana amb el secretari, el sots secretari i un oficial; la Secretaria capitular amb el secretari i un oficial, i l'Habilitació del clergat amb l'habilitat. El Seminari Conciliar s'estructurava amb els Òrgans de govern constituïts pel rector, el sotsrector, el secretari i un majordom; la Diputació de disciplina amb un canonge i el canonge magistral; la Diputació econòmica presidida pel canonge xantre, amb el canonge doctoral un beneficiat i algun altre capella; i els professors fins a un nombre aproximat de catorze, corresponents a les respectives assignatures del pla d'estudis. Gairebé la totalitat d'aquests càrrecs estaven ocupats per canonges i beneficiats del capítol catedralici. El Capítol de la catedral estava format per uns vint-i-cinc canonges, dels quals els més representatius eren el degà, l'arxiprest, l'ardiaca, el xantre⁴⁷, el mestre-escola, el tresorer, el lectoral, el penitencier, el doctoral i el magistral, i prop d'una vintena de beneficiats, amb l'organista i el mestre de cerimònies com a més destacats.

A Tarragona hi havia quatre demarcacions parroquials - Santa Maria de la Catedral, sant Francesc, Santíssima Trinitat i sant Joan del Port -, i una ajuda de parròquia - sant Pere apòstol del Serrallo -. De la parròquia de la Catedral depenien les esglésies de l'Ensenyança, sant Miquel del Pla, Nostra Senyora del Carme, la Concepció, Nostra Senyora d'Esperança, la dels Orfes, sant Llorenç, i les capelles de sant Pau, dels Redemptoristes i de Nostra Senyora del Carme. A la parròquia de sant Francesc corresponien sant Agustí o del Sagrat Cor i santa Clara. Depenien de la Trinitat, Natzaret, la Mercè, santa Caterina, i la capella de la presó, i a la parròquia de sant Joan pertocaven les de Jesús i Maria i la de la Presentació, a més de la capella del presidi, fins el seu enderrocament, i l'ajuda de parròquia de sant Pere apòstol del Serrallo.

---

⁴⁷ Dignitat de cantor o cabiscol al que corresponia la direcció del cor.

Hem comptabilitza, d'una banda, fins a sins congregacions religioses establertes a Tarragona durant aquest període: els jesuïtes de la Companyia de Jesús, els claretians missioners del Immaculat Cor de Maria, els germans terciaris del Carme, els carmelites descalços - “els frares de La Punxa” -, els cartoixans de la Chartreuse(1903) i els germans de les escoles cristianes de sant Joan Baptista de La Salle (1906); i, d'altra part, pel que fa a les congregacions femenines, les religioses de l'Ensenyança - Lestonac - des de l'any 1698, carmelites descalces i de clausura al carrer del Claustre, clarisses també de vida claustral a la Rambla Vella, beates dominiques des de 1686 a Tarragona i llavors ja a la plaça del Pallol, religioses de Jesús Maria des de 1857 al carrer de Méndez Núñez, les filles de la Caritat de sant Vicenç de Paül, les germanes carmelites de la Caritat, terciàries dominiques de la Presentació, germanetes dels Pobres de Joana Jugan, terciàries descalces del Carme, oblates del santíssim Redemptor al portal del Carro, germanes de santa Teresa - teresianes o “tresines” - i les germanes de Nostra Senyora de la Consolació, o sia una miqueta més del doble que les congregacions masculines.

Al front d'aquesta església hi estava l'arquebisbe Tomàs Costa i Fornaguera, que havia substituït al seu antecessor per tal d'arreglar el desgavell produït a l'arxidiòcesi en els darrers anys del pontificat de Benet Vilamitjana. Costa i Fornaguera deixava el bisbat de Lleida, al que havia estat preconitzat l'any 1875, i, a més de ser català d'origen - Calella (diòcesi de Girona), 1831 - i coneixedor dels problemes existents⁴⁸,

---

⁴⁸ “... ya por la división existente entre los capitulares de aquella iglesia y por la poca unión que ha existido entre los preladados de esta provincia con motivo de las cuestiones político-religiosas que han surgido en estos últimos tiempos, sostenidas por el carácter postrado de mis paisanos catalanes” (sic), segons consta en un carta enviada per Costa i Fornaguera al nunci amb data del 11 de maig de 1889. Lligall arquebisbe. Carpeta Tomàs Costa. Arxiu Històric Arquebisbat de Tarragona (AHAT).

venia precedit d'un fama de sumís, prudent, diplomàtic i hàbil que auguraven la possibilitat d'un retorn a la normalitat⁴⁹.

L'entrada de l'arquebisbe a la ciutat es feu a les 4 de la tarda del dia 30 d'octubre de 1889⁵⁰ amb la solemnitat acostumada aquells anys; a la catedral el canonge lectoral Salvador Tarín Garcés pronuncià un discurs en llatí. En la primera carta pastoral del nou arquebisbe publicada en el *Boletín Oficial Eclesiástico del Arzobispado de Tarragona*⁵¹ fa el plantejament dels seus propòsits en aquests termes: “... búsqese enhorabuena el bienestar material, favorézcanse los adelantos de las ciencias y de las artes, facilitase los medios de comunicación, desarróllase la industria y el comercio, pero sobre todos los adelantos y vindicaciones del siglo domine la fe y la moral (...). Las autoridades superiores de la provincia, civil y militar, merecen toda nuestra consideración y profundo respeto. Aunque por orden distinto, la Iglesia y el Estado, conspiran al mismo tiempo de procurar la felicidad de los pueblos.” (sic). Efectivament el pontificat de Costa i Fornaguera representà per a l'arxidiòcesi de Tarragona la fi dels enfrontaments clericals i anticlericals de l'època anterior i obrirà, si més no, un parèntesi d'esdeveniments importants pels catòlics tarragonins - Tarragona acollirà l'Any 1894 el IV Congrés Catòlic Nacional - i el món obrer rebrà una significativa sensibilització per part de l'Església amb la publicació de l'encíclica papal “*Rerum Novarum*”.

Culte

La vida religiosa de Tarragona en el decurs de l'any, tot i passar per alguns moments de laïcisme i anticlericalisme, seguia responent a la tradició d'una pietat i religiositat popular amb la celebració dels diferents cultes diaris i dominicals - la

⁴⁹ L'estat de l'església tarragonina no diferia massa del que hem presentat en parlar dels polítics de l'època.

⁵⁰ “... un inmenso gentío invadió una parte del paseo de Sta. Clara, las escaleras de la iglesia de dicho nombre, la calle de Pilatos y la Rambla de S. Carlos.” (sic). *La Opinión*, 31 de octubre de 1889 (HT).

⁵¹ *BOE de AT*, 22 de novembre de 1889, pàg. 257 (AHAT).

catequesis, misses, confessions, "viàtics", la comunió general, els funerals i enterraments, ... -, cultes prou anunciats en els diaris locals, i els més importants i "extraordinaris" en les festivitats més representatives força arrelades al desenvolupament de la vida general de la ciutat: al gener la cavalcada dels Reis d'Orient - que també compleix cent anys - i sant Antoni abat; la "Candelera" i sant Blai amb les benediccions de candeles i aliments al febrer; d'acord amb la lluna, el "Carnestoltes", el Dijous gras i el Dimecres de cendra amb l'inici de la Quaresma, per arribar al Diumenge de Rams i encetar una Setmana Santa amb la visita als monuments el Dijous Sant, l'ofici de tenebres⁵² i la processó del Sant Enterrament el Divendres Sant amb els armats, el Sant Crist de l'escultor Baró (segle XVI) i el vell pas dels assots (segle XIX) de la Congregació de la Puríssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist, el Sant Enterrament d'Isidre Espinalt (1713) propietat del Gremi de Marejant l'*Ecce Homo* de l'escultor Rius un cop constituïda legalment la germandat el 30 d'abril de 1871, la Pietat i el Sant Sepulcre del Gremi de Pagesos, la "Verònica" de la recent constituïda Germandat de Jesús Natzarè (1903) i L'oració de l'hort, dels alumnes dels germans de les Escoles Cristianes de sant Joan Baptista de La Salle, incorporats darrerament (1907), primer amb un pas de "circumstàncies" i després, a partir de 1911, amb un pas nou obra de l'artista barceloní Agulló; Pasqua servia per fer alguna excursió als indrets tradicionals o pels pobles dels voltant, i el culte seguia amb la processó de Corpus, per a donar pas al mes de Maig amb el culte a la Mare de Déu, amb el rosari de l'aurora, i les festes d'estiu: sant Pere al Serrallo, la Mare de Déu del Carme i la benedicció de la mar des del balcó del Mediterrani, la festa de sant Roc al carrer del Cos del Bou i sant Magí a l'agost, santa Tecla al setembre - declarada com a dia feiner l'any 1911, però restituïda

---

⁵² El "fasos" del Dimecres Sant es suprimiren als inicis del segle XX.

com a dia de precepte l'any 1917 -, Tots sants i el culte als morts, fins entrat el desembre amb la Puríssima, santa Llúcia i les festes de Nadal.

I ens hem deixat tot el seguit de novenaris, tridus, conferències quaresmals, santa missió, pregàries, festes patronals de gremis, etc.

Exèrcit

Tres casernes eren el testimoni més evident de la presència militar en una Tarragona en la que els soldats també formaven part de la seva vida.

En alguns dels convents desamortitzats per Mendizabal (1836) s'havien habilitat el "cuartel del carro", la caserna d'Artilleria i la de sant Agustí, amb els regiments d'Almansa i Luchana i les dependències del govern militar.

La marina de guerra fondejava a les aigües del nostre port i l'any 1911 hi atracaren els vaixells "Extremadura". "Príncepe de Asturias" i "Cataluña" que foren visitats pel mestre Pau Delclòs per tal de poder explicar als seus alumnes la importància de la flota espanyola.

I amb les corresponents autoritats militars tanquem la triada governamental de la ciutat que es mantingué quasi petrificada durant tot el segle XX: La patum de la població civil - amb una "aristocràcia" política, mercantil i cultural, sovint bastant aburguada -, la jerarquia eclesiàstica i l'oficialitat de l'exèrcit.

Esdeveniments

A la Tarragona d'eclesiàstics, militars i funcionaris, qualsevol data del calendari amb les festes assenyalades, sovint des de la vessant religiosa, militar o política, més o menys significatives, representava tot un esdeveniment, però, de vegades, aquesta "normalitat extraordinària" i que, poc o molt alterava la monotonia dels dies feiners en el decurs de l'any, es veia superada per un fet no massa acostumat, allò que no passa cada dia, ni molt menys cada any, com podia ser, per exemple, l'entrada a ciutat dels

bisbe o els seus enterraments, la vinguda d'un rei o de qualsevol altra autoritat de les ja esmentades, així com algun commemoració o un determinat congrés que mobilitzava tota la ciutat i servia d'atractiu pels pobles de l'entorn.

Des de meitat del segle XIX, cada any es commemoraven els fets de la guerra del Francès amb la col·locació, a la plaça de la Font, al davant de l'Ajuntament; d'un monument, mena de cadafal, amb un obelisc amb el lema *Antes morir que rendirse*; a la catedral amb un túmul cobert amb el tapís de Poblet es feia una funeral, al que assistien els supervivents que podien fer-ho⁵³, amb la medalla del sofriment per la pàtria. De molt extraordinària podem considerar la data del any 1911 - curiosament el mateix any de l'arribada a Tarragona de la sucursal de "la Caixa" - en que es va commemorar el primer centenari del setge de la ciutat i la posterior ocupació per les tropes napoleòniques com un dels fets més destacats de la guerra del Francès; entre els actes que es prepararen hi va haver un concurs per a erigir un monument als herois màrtirs defensors de la ciutat; al concurs s'hi presentaren els escultors Carles Mani Roig de Mora d'Ebre, Anselm Nogué i el jove escultor també morenc "Julio Antonio" Rodríguez Fernández⁵⁴; el jurat es decantà pel projecte d'aquest darrer, el qual, anys més tard, realitzaria també l'escultura al monument dedicat a Eduardo Saavedra i Moragas al "Mirador del Camp"⁵⁵.

⁵³ De l'any 1855 encara n'hi anaren prop d'una trentena, però al 1965 ja no en quedava cap.

⁵⁴ Havia esta deixeble del professor Mariano Pedrol en les classes de dibuix del "Ateneo Tarraconense".

⁵⁵ Carles Mani, en saber que el seu projecte no havia estat el guanyador - va quedar en segon lloc -, morí al cap de pocs dies. El juliol 1911 sols es posà la base del monument de Julio Antonio perquè l'escultor no l'acabà fins l'any 1914, tot i que tampoc es va poder instal·lar sobre el pedestal, restant l'obra emmagatzemada fins l'any 1931, en temps de la segona República.

Del grup escultòric que corona el monument conegut popularment com "els Despullats", el crític d'art Juan de la Encina, a *Colección popular de arte (Julio Antonio)*. Madrid 1920, en deia el següent: "La agrupación general, sugiere el recuerdo de la disposición clásica de los desprendimientos de la imaginería cristiana. La matrona - símbolo de la ciudad - domina el grupo con su larga actitud hierática y sostiene al héroe muerto de modo que al caer su cuerpo inerte, parece desprenderse de la cruz. A sus pies se pliega y retuerce en lento movimiento de dolor silencioso otro héroe moribundo (...). La ciudad inmortal, matriz de la civilización heroica vela sobre sus hijos caídos, no con el gesto desolado del histerismo romántico, sino con la austera devoción de quien siente en toda su grandeza la necesidad inexorable del sacrificio. Ella se yergue entre los juveniles cuerpos guerreros que se derrumban, lozana, serena, sensual, y fuerte - madre inexhausta de generaciones que pasaran por ella como las hojas por las

També l'any 1911 es feu un homenatge a Teodoro Reding, davant del panteó del cementiri⁵⁶, amb l'assistència del capità general de Catalunya, Valeriano Weyler i la presència d'un familiar descendent seu vingut de Suïssa.

Però cronològicament podem començar per les festes que es feren l'any 1901 amb motiu de l'entrada del segle XX. A les aigües del port s'organitzà una exhibició, a la manera d'una mena de cos blanc marítim, amb barques guarnides artísticament.

Durant aquest mateix any d'inici del segle XX i amb motiu de les festes de santa Tecla s'organitzà un batalló infantil format per uns 400 nens a les ordres del tinent coronel Lluís Corsini, fill d'un enginyer d'Obres Públiques. El batalló anà a missa en formació a l'església de sant Francesc, participà en una parada militar desfilant per la Rambla Nova i a la tarda assistí a la processó amb una esquadra d'honors; l'endemà, diada de la Mercè, a la plaça de toros, que per primera vegada s'omplí fins a la bandera, es feu un vistós "carrousel" amb la col·laboració del regiment de *Cazadores de Tetuán, 17 de Caballería*. Conformaven l'agrupació militar gastadors, una banda de cornetes i tambors - amb nens majors de 10 anys -, una banda de música - la mateixa de la casa provincial de beneficència -, caporals, sergents i oficials, cantinera, cornetí d'ordres i, fins i tot, la bandera a imitació de la del regiment d'Almansa en plaça a la ciutat. Els uniformes foren fets per la sastreria Brell i costaren 11'- pesseses. Alguns d'aquells soldadets, uns anys després, esdevingueren soldats de veritat i visqueren una guerra autèntica.

Un semblant batalló infantil tornà a fer les delícies dels tarragonins el 5 de juny de 1911, durant els actes commemoratius del centenari d'aquells fets sagnants de la guerra del Francès, amb una parada militar que va recórrer la Rambla Nova fins a la

---

ramas del arbol - y la muerte de sus hijos momentáneos es otra forma sagrada y dolorosa de su perenne vitalidad." (sic).

⁵⁶ El 21 d'abril de 1892 s'hi havia traslladat les despulles un cop enllestit el nou panteó obra de l'escultor Bernat Verderol i Roig.

plaça del Progrés: en aquesta segona edició també formaven la unitat militar una esquadra de vuit gastadors, una dotzena de timbalers, quatre capitans, un tinent coronel a cavall, un cornetí d'ordres, un capità ajudant amb l'abanderat i una companyia de granaders. En aquesta ocasió es nomenà coronel honorari al Príncep d'Astúries⁵⁷.

El rei Alfons XIII visità Tarragona el 13 d'abril de 1903⁵⁸ per tal de posar una primera pedra a la prolongació del moll de Llevant⁵⁹ i encara tornà tres vegades més, però fora del termini de la nostra època de referència⁶⁰.

Cultura i esbarjo

Malgrat que amb el canvi de segle, si fem cas de les opinions d'Antonio de Magriñá, es van perdre alguns exponents de la cultura i l'esbarjo de Tarragona⁶¹, tot admeten que les obres de l'eixampla urbanístic no es feren amb els millors dels criteris, com tampoc i sovint s'han fet després, no podem dir que la ciutat fos un cementiri per a la cultural i l'esbarjo⁶².

⁵⁷ I encara en època més recent (1961), s'organitzà un batalló semblant, amb motiu del 150 aniversari dels mateixos fets.

⁵⁸ La seva mare, Isabel II, havia mort a París uns dies abans.

⁵⁹ Des de l'escala reial entra pel carrer Apodaca amunt acompanyat de l'alcalde Josep Prat i Prats dalt d'una carretel·la cedida pel Marqués de Marianao; visità les muralles, la catedral, la casa de vins Muller i la Chartreuse; assistí a una missa de campanya a la Rambla Nova, al peu del monument de Roger de Llúria i deixa instituït que al primer nadó de l'any que fos batejat amb el nom d'Alfons, així com feu l'almoïna de 2.500 pessetes pels pobres de la ciutat.

⁶⁰ Anys 1924, 1927 i 1930.

⁶¹ Els *Campos de Recreo* construïts a partir d'una societat creada l'any 1865 foren un fracàs; els accionistes de la plaça de toros van perdre tot el capital invertit; no s'omplien els teatres i la gent no tenia abonades les llotges corresponents,...

En la vessant de la conservació i recuperació del patrimoni arqueològic, varen desaparèixer les restes del castell del Patriarca i part del de Pilats; els fortins de Cervantes, Toro, Steremberg, Reial, Francolí, l'Oliva, ..., les portes de sant Francesc, sant Joan, Lleida, Francolí, santa Clara,...; els convents de sant Agustí, sant Domènec, Mercedaris, Trinitaris, Descalços, Caputxins, i Franciscans; aquella font "monumental" de la plaça de la Font; les "sillas del Arzobispo", ...

Es va perdre l'Escola Nàutica i l'Acadèmia de Pintura.

Passaren a l'oblit diaris i publicacions periòdiques - *El Tarraconense*, *La Prensa Libre*, *El Mercantil*, *El Orden*, *El Pabellón Liberal*, *La Provincia de Tarragona*, *La Provincia*, *El Municipio*, *El Gubernamental*, *El Correo de la Provincia*, ... -.

⁶² De fet ja ho havia estat en encetar el segle XIX quan només la institució de la Societat Econòmica d'Amics del País intentava fomentar la cultura i l'oci, però després de la guerra del Francès tant la cultura i l'oci, com la indústria, el comerç, el treball i l'agricultura quedaren absolutament anorreats; no hi havia teatres, cafès, ni casinos, i sols algunes tavernes i els salons de les cases senyorial omplien aquest buits; els únics jocs eren el de la pilota - el frontó -, i els de les cartes i la "morra" jugant amb els dits d'una mà.

La Reial Societat Arqueològica, hereva de la Societat Econòmica d'Amics del País, s'havia fundat l'any 1844 i l'any 1901 començà la publicació del seu Butlletí Arqueològic.

L'anomenat "Ateneo" - "Ateneo de Tarragona" o "Ateneo tarraconense de la clase obrera" - es fundà l'any 1863 ubicant-se primer a la casa de l'abat de Poblet - edifici desamortitzat del carrer del mateix nom, cantonada amb el carrer Major, als "quatre cantons" - per passar després a la casa Feliu de la Rambla Nova cantonada amb el carrer Adrià, canviant-se al cap d'uns sis anys a la casa Brú Rosell de la mateixa Rambla cantonada amb el carrer Lauria; inspirava el sentit de la institució un lema prou significatiu: "Patria, Instrucción y Recreo", però el mèrit del Ateneu es deu al fet d'agrupar no sols a la classe obrera, sinó també a una classe mitja, unint criteris i intencions; la llavor d'aquesta entitat va néixer entre un grup de tertulians obrers assenyats al Cafè de Josepet - cantonada del Portalet amb la Rambla Vella - i els primers estatuts els redactà l'advocat Francisco Morera i Valls; la llista dels personatges importants que figuraren en la nòmina dels seus socis seria interminable, si més no i per a fer-nos una idea del que acabem de dir, citarem només les activitats, oficis o professions dels seus fundadors: boter, conserge del Ajuntament, corredor de comerç, dependents de comerç, ebanistes, enquadernador, espartenyer, esparter, fuster, llauner, mestre d'escola, oficial barber, paletes, picapedrer, pintors, tipògrafs, ...

De les moltes activitats dutes a terme per l'Ateneu destacaríem l'Escola d'Art dramàtic o secció teatral d'aficionats dirigits per professionals, els concerts, les conferències, les festes d'homenatge a personalitats del camp de les arts i de les lletres, la revista mensual com a òrgan oficial de l'entitat amb col·laboradors de Barcelona i de Madrid, jocs florals i certàmens literaris, fins i tot exposicions de les indústries locals en les que es premiaven obrers i patrons.

El Cor L'Ancora és de l'any 1860 i el 1903-1904, seguint les petjades de l'Orfeó Català del mestre Millet, es formà l'Orfeó Tarragoní, element cultural i polític amb un sentit popular i patriòtic, dirigit pel mestre Josep Sentís els primers anys i després pel canongí mestre Josep Gols. El 30 de maig de l'any 1903 Tarragona acollí l'Orfeó Català que arribà en tren a l'estació; desfilà pel carrer de Barcelona fins l'Ajuntament; dirigits pel mestre Millet, oferiren un concert al Teatre Principal en el que interpretaren el Cant de la senyera.

L'Orfeó Tarragoní fundat l'any 1904, ofereix el un concert inaugural al Teatre Principal l'any 1906, amb veus mixtes de nens, homes i dones; va actuar en diferents ciutats, especialment el 22 de maig de 1910 a Barcelona al mateix Palau de la Música Catalana fins i tot va oferir un concert al Teatre Reial de Madrid amb l'assistència del reis i de la infanta Isabel.

El Centre Recreatiu Catalanista es crea ja entre els anys 1895 i 1897 i el Centre Nacionalista Català apareix el 1905. La Societat protectora d'animals estava activa des de 1910, any en que també es crea el Sindicat d'Iniciativa i Turisme. D'aquells anys és també "Les Quatre Barres" i algunes altres entitats.

Moltes d'aquestes entitats en algunes diades assenyalades organitzaven excursions pels tradicionals paratges dels voltants de la ciutat - Font d'en Garrot, Pont del Diable, Mas dels Arcs, Coves del Llorito, platges, ...-, o a paratges de ciutat veïnes - Parc Samà del Marquès de Marianao, Vilanova i la Geltrú -, etc.

Les sardanes començaren a tenir una acceptació a partir del darrer quart del segle XIX (1875); a Tarragona es presentà la Cobla del Foment de la Sardana Tarragonina l'any 1908 amb una actuació a la plaça de la Font, repetint-la a la plaça d'Olózaga i actuant també el 1909 en el passeig Pi i Margall.

L'any 1911 va tenir lloc a Tarragona la celebració d'un congrés esperantista amb un acte acadèmic al Teatre Metropol i el mes de juny del mateix 1911 amb motiu de la coronació de la Mare de Déu del Claustre es celebrà també un congrés marià, així com diferents actes de caire més profà, festiu i esportiu - batalles de flors amb carrosses a la Rambla Nova, un concurs hípic a la plaça del Progrés, festes marítimes al port amb barques adornades... -; i encara el 4 de juliol l'aviador Jean Mauvais anuncià un vol des de Sitges a Tarragona que no acabà massa bé i l'any 1913 al Camp de Mart Lucien Demazel va fer la primera exhibició de vol amb una aparell biplà, del que en resta una maqueta feta per Antoni Quintana i Rufas, conservada al Museu de la Ciutat (Casa Castellarnau), on també es pot veure una altra maqueta del famós tramvia que servia per a connectar la part baixa de la ciutat amb el centre⁶³.

El capità Nicolás Martínez Sansón, un dels organitzadors de la segona edició del batalló infantil, també fou l'introduïdor a Tarragona dels "Boys Scouts".

Quant a les publicacions periòdiques, a més del esmentat *Butlletí Arqueològic*, també es seguia editant el *Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona* (des del 1 d'abril de 1834) i *Butlletí Oficial de l'Arquebisbat de Tarragona*⁶⁴, com continuaven sortint el *Diario de Tarragona*⁶⁵ - fusionat amb *La Opinión*⁶⁶ -, *El Comercio*, *La Justicia*, *El Comarcal*, *La Veu del Camp*, ..., i altres més⁶⁷.

---

⁶³ L'any 1881 Damià Janini i Juandó, fill de Caietà Janini i Martinell mort l'any 1833, constituí la Societat de Tramvies de Tarragona; el famós tramvia s'inaugurà l'any 1885 amb tracció animal i deu anys més tard - entre 1895 i 1897 - l'Ajuntament donà una pròrroga a la llicència per tal de passar a la tracció elèctrica, però al tornar el segle el tramvia desaparegué i l'Ajuntament aprovà el trasllat dels bombers a la seva antiga estació.

⁶⁴ Aparegut l'any 1865 en temps del pontificat de Francesc Fleix i Solans, després que el seu antecessor, l'arquebisbe Domènec Costa i Borràs, publiqués un *Repertorio de Ordenes e Instrucciones*.

⁶⁵ El *Diari de Tarragona*, que havia aparegut l'any 1808, tot i que figurava a nom dels editors Tallers Aris, de fet va passar a mans del Marqués de Marianao l'any 1902 en contractar la primera pàgina, amb una clara finalitat política, i nomenar i pagar al director.

⁶⁶ Havia estat fundat l'1 d'octubre de 1875 pel liberal democràtic Pere Antoni Torres Jordi (mort l'any 1901).

⁶⁷ Una completa relació de totes aquestes publicacions la podem trobar en el primer volum de l'obra de Josep-P. Virgili i Sanromà: *Tarragona i la seva premsa 1900-1980 (1er. Volum)*, Tarragona, 1980.

Pel que fa a l'educació i l'ensenyament, Tarragona comptava a primers del segle XX (1909) amb sis col·legis de monges, dos públics o de l'Estat, tres de particulars i quatre per a "distingits"; de tots aquests, amb l'Institut General i Tècnic o de Segona Ensenyança (des del 1845) al convent desamortitzat dels franciscans de la rambla Vella o de sant Carles i el Seminari Conciliar (1883), podem citar els col·legis de l'Ensenyança - Lestonac -, el Beateri de sant Domènec a la plaça del Pallol, el de les monges de Jesús i Maria del carrer Méndez Núñez (des de 1858), el dels germans carmelites de l'Ensenyança al carrer d'August (1890), el del mestre Pau Delclós Dols al costat de l'església de sant Joan (1899), el dels germans de les escoles Cristianes de sant Joan Baptista de La Salle, encara entre els carrers de Rebolledo, Martí d'Ardenya i Roger de Lluria (des de 1907), a més d'alguna altra escola particular, com la de Matamoros a la plaça de la Font, i els distingits - Provincial, Tarragona i Gual - o les ja posteriors escoles de Saavedra (1913).

A cavall també entre la cultura i l'esbarjo inclouríem els espectacles del Gran Teatre Principal de la Rambla Vella (1815)⁶⁸ el cinema Modern de la Rambla Nova regentat per Isidoro Menjibar "Tiburón", el Teatre Metropol, el teatre del Ateneo, el Coliseum Mundial - obert l'any 1912 -, o el cinema Polak al pati cantoner entre el carrer de sant Agustí i la Rambla Nova, en el solar on s'edificaria la casa de Dolors Bofarull segons projecte de l'arquitecte Josep M. Pujol de Barberà⁶⁹.

Igualment entre la cultura i l'esbarjo gosaria afirmar que no m'equivocaria massa si hi inserís totes les activitats esportives, força allunyades en aquells anys dels inicis del segle XX del professionalisme característic dels nostres dies. El cas és que

---

⁶⁸ L'estàtua que coronava l'edifici representava la Constitució i portava un llibre a la ma, el qual va ser retirat l'any 1823.

⁶⁹ Aquests dos darrers locals d'esbarjo desaparegueren en sengles incendis. El "Mundial", en el que s'hi feu cinema, sarsuela, òpera, teatre i varietats, tenia la teulada d'uralita i estava construït amb fusta i obra, i es cremà completament.

persones com el suïès William Tarin⁷⁰, arrelat a Tarragona, en aquells temps introduïren a la ciutat la pràctica de molts dels esports dels que avui gaudim.

L'any 1878 Antoni Josep Escofet Nel·lo fundà el Club Nàutic davant la sorpresa dels tarragonins que no acabaven d'entendre com una colla de "sonats" es dedicaven a remar com a pescadors. Posteriorment al port foren normals les regates amb embarcacions de vela llatina o amb els "canots" de passeig.

També a les aigües del port el Club Nàutic de Barcelona realitzà una exhibició de waterpolo el 8 de juliol de 1911.

El Club Gimnàstic va ser fundat l'any 1886 per Joan Estil·les Portal, per tal de practicar la gimnàstica i l'atletisme; bastants anys després arribaria el futbol en els diferents indrets on s'ubicaren els camps de joc - a la plaça del Progrés o del Velòdrom, pels voltants del que seria el carrer Cañellas, al carrer d'Estanislau Figueras, en el camí de l'Àngel, al camp d'Hoquei, ... - fins els anys 1920-1922 amb el seu emplaçament a l'avinguda de Catalunya. Un dels primers partits de futbol en el camp del que seria el carrer Cañellas va tenir lloc l'any 1901 entre els equips "El Pedal" i l' "Español" de Barcelona amb un resultat de 0 a 2, i l'any 1911 es va jugar un partit entre el Tarraco i el Reus al camp del camí de l'Àngel amb la victòria dels tarragonins per un 6 a 0 esclafant.

La bicicleta també va tenir els seus seguidors inscrits en el Club Velocipedista, al que l'Ajuntament cedí uns terrenys per a la construcció d'un velòdrom els darrers anys del segle XIX, i en el club ciclista "El Pedal" (1905) situat en un local, conegut popularment com "la Pajarera", que correspondria a la zona de la casa cantonera de la Rambla Nova amb la baixada del Toro; curiosament cada soci tenia una clau del local

---

⁷⁰ Nascut a Laussane el 1869, arribà a Tarragona l'any 1889, integrant-se de seguida com a soci en el recentment fundat Club Gimnàstic, on va crear diverses seccions - boxa, ciclisme, esgrima, lluita, ... -, i afavorí les d'excursionisme i futbol; practicà gairebé tota classe d'esports - ciclisme, equitació, esgrima, gimnàstica, natació, patinatge, rem, tir, ... -, considerant l'esport no ja com un espectacle, sinó i a més com un acte social i cultural.

per poder anar-hi quan li vingués de gust. L'any 1911 Tarragona fou final d'etapa de la primera edició de la Volta a Catalunya, guanyada pel tarragoní Sebastià Masdeu, però ja d'ençà l'any 1910 s'organitzaven carreres de bicicletes durant les festes tradicionals, disputant-se importants premis - com el trofeu "Copa Justícia - Gran Pau" de l'any 1916 -, en els que destacarien noms com el del ja esmentat esportista William Tarin o el de Antoni Barba, els hereus del qual van regentar un conegut taller de bicicletes de la Rambla Nova fins els nostres dies. Un primer velòdrom es situà al capdavall de la Rambla Nova (1914-1915), en el camí de les Germanetes dels Pobres, en un solar que també fou camp de futbol.

L'any 1915 Lluís Bonet va introduir el tenis, tot i que el club no es formà fins l'any 1922 en el xalet proper al camp de futbol del "Nàstic".

Fins i tot el tir fou un esport practicat en la Tarragona de la segona dècada del segle XX amb un club "Tiro Nacional" que organitzava concursos per a homes -"Copa Tarragona" - i per a senyoretetes - "Copa Diana" -, amb les seves respectives armes - el fusell "Mauser" -.

El primer automòbil matriculat a la ciutat és de l'any 1901 i els primers ciclomotors comencen a circular l'any 1911. Uns anys més tard, el 1919, tingué lloc en front de l'església de sant Francesc, que ja havia incorporat a la façana la rosassa actual, la primera benedicció de vehicles en la festivitat de sant Cristòfor; en aquella ocasió es beneïren tres o quatre automòbils, els propietaris dels quals eren Benigne López Beltran, Carles de Castellarnau, el pianista Emili o Josep Sabater i Lluís Soler Cañellas, noms corresponents a alguns dels personatges més importants de la ciutat, com és el cas del darrer, metge i primer cap de la Creu Roja de Tarragona, fundada l'any 1909, en companyia de Soler Granell i del també metge Samuel Cuchí Micó.

No cal dir que també considerem cultura i esbarjo bona part de les activitats realitzades en qualsevol d'aquelles festivitats en el decurs de l'any que hem qualificat com de una "normalitat extraordinària", de manera que també podem parlar de les festes majors de la ciutat, tot i que sant Magí, que havia gaudit d'una determinada primacia en el decurs dels anys passà a convertir-se en la "festa major petita", deixant el camí obert a santa Tecla que esdevindria la "FESTA MAJOR" amb lletres majúscules, com afirmava Juan Salvat i Bové l'any 1929⁷¹; llavors, el jove cronista de la ciutat es queixava de la pèrdua de moltes festes tradicionals nostrades d'alguns barris de la ciutat, com la de santa Marina a la plaça del Rei i la de sant Domènec a la plaça del Pallol, i elogiava la recentment innovada de la Mare de Déu del Roser al carrer de Merceria o la ja consolidada centenària de sant Roc al seu carrer del Cos del Bou, celebrada des del primer terç del segle XIX i que havia tingut una especial rellevància entre 1905 i 1908, malgrat el moviment de la població que, a partir de l'any 1915 amb la inauguració del nou Mercat Central de la plaça Corsini, emigrà cap aquella part de l'eixampla.

Si més no, la festa de santa Tecla comportava activitats tan diverses com els concursos hípics i les curses de braus a la plaça de toros - fins i tot amb les "Niñas toreras" (1896)-; el repartiment de premis entre els escolars al mateix saló de sessions de l'Ajuntament (1900); les ballades de sardanes; el seguici amb tots els balls i la comparsa populars encapçalada pel Magí de les timbales, abillat a l'estil dels patges de l'època de Felip Vè, amb els gegants nous (1851)⁷², el "negrito" (1856), la "Panxita" o "negrita" (1859) i els nanos vells, de dubtosa datació (1860 ...), tots aquests conjunts

---

⁷¹ SALVAT Y BOVÉ, J: *Tarragona en la Historia General*. Imp. De A. Ventura Altés. Tarragona, 1929, pàg. 195: "Desde que la Corporación municipal considera como indiscutible fiesta mayor, la de la patrona Santa Tecla (segunda mitad del siglo XIX) y la circunstancia de hallarse enclavada la capilla de San Magín en un determinado sector de la población ha motivado la aureola eminentemente familiar del patrono de Tarragona, que presenta apesar del marchamo oficial, la característica de una gran fiesta de barrio.

Paradoja increíble en los fastos d la vida local. La fiesta que iba a la vanguardia de todas las festividades tarraconenses ha pasado a ser la <<festa major petita de Tarragona>>," (sic).

⁷² Els gegants vells, obra d'Antoni Verdaguer, que sortiren entre 1825 i 1851, es cediren al carrer del Cos del Bou l'any 1904.

d'elements segurament obra de l'escultor Bernat Verderol, i els castells; el "Coso blanco"⁷³ amb la desfilada de carrosses on competien les diferents entitats i associacions de la ciutat; la "Cabalgata-Retreta" i els concerts de les bandes de música dels regiments Almansa i Luchana; les carreres de bicicletes, ...

I d'ençà l'any 1910 la Cavalcada dels Reis d'Orient el vespre del 5 de gener portant il·lusió i joguines pels nens i nenes de Tarragona. Aquesta cavalcada no ens ha deixat des de llavors tret dels anys de la darrera guerra civil i els infants tarragonins han vist en el decurs d'aquests darrers cent anys com l'esforç d'aquells que la iniciaren⁷⁴ ha estat continuant fins els nostres dies.

Però també l'esbarjo dels nens tarragonins durant l'any no anava més enllà dels jocs de carrer - boles i "saringuna" -.

Economia, indústria, comerç i treball

Pescadors i pagesos o pagesos i pescadors constituïren durant segles la base de la població tarragonina, assentats els primers a l'entorn del portal de sant Antoni i a prop del portal del Roser els segons, d'acord amb la descripció urbanística que hem fet de la ciutat. Gairebé no hi havia indústria i el grup dels artesans tampoc era massa nombrós, de manera que al mercat setmanal del Pla de la catedral sovint es nodria amb sabaters, calderers, llauners i ganiveters vinguts de Reus, artesans forasters que no feien gasto a la ciutat i sols pagaven les tasses municipals als "burots" o "sang-de-ruc" que fiscalitzaven les entrades per les portes de la ciutat⁷⁵.

---

⁷³ També es feia per Pasqua.

⁷⁴ Entre d'altres, constituïren a primera Comissió Pro-Reis Mags d'Orient Santiago Vallvé, l'escultor tallista Salvador Ripoll, el professor de dibuix Francesc Cidon, el metge Lluís Soler, Carles de Castellarnau, Francesc Sugrañes, Joan Solé Granell, Salvador Ventosa, Àngel Rabadà, Josep M. Pujol, Josep Gols, Pau Ricomà, Bernabé Martí, Joan Molas, Àngel Brú, ...

⁷⁵ A finals del segle XIX aquests recaptadors de tributs foren objecte d'un importants avalots, es cremaren les casetes l'any 1899 i l'any 1909 es suprimiren.

Malgrat aquesta visió negativa Tarragona havia tingut i conservava, tot i la relativa supressió dels gremis⁷⁶, encara un bon nombre d'artesans - esparters, bastaixos, sastres, mestres de cases, fusters, teixidors, ferrers, serrallers, - alguns dels quals ja els hem vist representats en la fundació del Ateneu.

Però també ja hem apuntat molt abans i en parlar del port⁷⁷, de quina manera l'economia de la ciutat estava lligada a l'activitat portuària i al seu tràfec de productes i matèries primes, fonamentalment relacionades amb el ram de l'alimentació amb l'exportació de vi, oli, ametlla i avellana, i la importació de pesca salada - bacallà -, blat, adobs, carbó i botam - sobretot quan la indústria local no en donava abast - .

Si més no, Tarragona podia ser considerada des del moment del decret de llibertat de comerç en temps de Carles III (darrer terç del segle XVIII) com la ciutat del vi, especialment afavorida per circumstàncies alienes al mateix vi i més pròpies del comerç, de la llei de la oferta i la demanda i de les causes que la condicionen. Cal tenir en compte que a principis del segle XIX una càrrega de vi no valia més de sis pessetes, i que a meitat d'aquell segle 1857, per l'oïdium, s'arribà a pagar a vuitanta pessetes; quan, amb el sofre, s'apaivaga la malura dels ceps, el preu del vi va tornar a baixar, encara que amb l'aparició de la fil·loxera a França (1877-1887), el nostre vi tornà a pujar de preu. Si pujava el preu del vi també pujava la població de la ciutat, quan el preu baixava la població s'estancava⁷⁸; i tot el que envoltava al vi - transport, botam, caldereria, ...- patia les mateixes alteracions.

Per regular aquelles alteracions, als inicis del segle XX es confiava en institucions com la Cambra Agrària, la Cambra de Comerç, l'Ateneu, el Foment i el

---

⁷⁶ El 12 de maig del 1900 L'ajuntament signà un conveni amb La Junta Sindical dels Gremis per tal de regular i rebaixar la recaptació dels impostos o "consums" amb la finalitat de facilitar la sortida dels seus productes i baratar els preus pels consumidors. En uns moments en que la vida a Tarragona era molt cara, els preus dels principals i bàsics articles de consum s'havien triplicat i els venedors dels pobles de l'entorn no volien venir a causa dels arbitris municipals.

⁷⁷ "Quan al moll es treballa, ningú no badalla" o "Si el moll branda, els comercials brandaven".

⁷⁸ 1850, 12.000 habitants: 1857, 18.023 h.; 1877, 23.000 h.; 1887, fins a 27.225 h., però que de seguida baixa fins a 23.461 h.

Centre Industrial, constituït l'any 1899⁷⁹, però la imatge de Tarragona encara era bastant “tradicional” amb una activitat agrícola representada per una munió de carros i carretes, rucs i mules, algun ramat de cabres surtin a pasturar per la carretera de Barcelona a través del camp ras proper a la Rambla Vella, encara l'any 1908 i posteriors, i en la vessant marinera caracteritzada pels pecadors del Serrallo i les muscleres del port, en contrast amb l'escadussera activitat industrial i comercial, força allunyada del capitalisme “revolucionari” i del consumisme forassenyat, i sense una infraestructura tothora necessària⁸⁰.

Tarragona a l'últim terç del segle XIX tenia un cens d'establiments mercantils a l'engròs de unes trenta cases de vins i aiguardents⁸¹, set de blat, farines, arròs o grans⁸², quatre de productes varis⁸³, altres quatre de pesca salada o bacallà⁸⁴, dues de carbó mineral⁸⁵, dues de sofre⁸⁶, dues de fusta⁸⁷, dues de ferro⁸⁸, dos consignataris de vaixells⁸⁹, una de sal⁹⁰, una d'avellanes⁹¹, una de vidre⁹² i una d'espart⁹³, sense comptar

---

⁷⁹ L'any 1901 s'esperava que la *Comisión Liquidadora de Ultramar* aboqués a Tarragona un important contingent de població - unes 212 famílies que reportarien a la ciutat uns 448 habitants més amb una despesa anual d'un milió de pessetes - i l'Ajuntament feu una important inversió per acollir-la, però a la fi sols va arribar un grup d'oficials, la comissió va desaparèixer l'any 1909, la inversió se'n anà en orri, deixant buides les arques municipals.

⁸⁰ No obstant l'existència des de finals de la primera meitat del segle XIX de les dues diligències de Sanromá i Baldiri Pi, que feien el trajecte cap a Barcelona - un viatge de vuit a dotze hores - o el carrocotxe “carabà” que anava a Reus, costaria veure passar els “directes” per l'estació de ferrocarril de Tarragona i les típiques imatges del transport ens presenten el moll ple de carros, el cotxe del “Xicuelo”, amb un cavall famèlic, fent el transport urbà d'anada i tornada a l'estació a la Rambla o viceversa i el carro del “Regotsis” fen la ruta Tarragona - Reus - Tarragona.

⁸¹ Amb noms com els de Müller - fundada el 1854 al carrer Reial -, Torres, Cascante, Ventosa, Miró, Vilà, Agustí Sevil, Dalmau hermanos, Gatell, ...

⁸² Rabascall, arròs; Vilar, blat; Montagut y Cia., Magrané y Guix, farines; Cirera, grans, ...

⁸³ Panasachs hermanos, Gay, Adolfo Flotats i Norregaard.

⁸⁴ Martí Mas, bacallà; Alemany y Gil, Fortis y Bas i Baixeras y Fortis, pesca salada.

⁸⁵ Planas i Nel·lo.

⁸⁶ Girona i Pallarés.

⁸⁷ Reyes y Batet, fusta, i Segura y Cia., taulons.

⁸⁸ Bonet i Morera i Llopis.

⁸⁹ Ricomà i Mallol.

⁹⁰ Niubó.

⁹¹ Mac-Andrews y Cia.

⁹² Agustí Virgili.

⁹³ Mas.

les cases mercantils franceses que s'establiren aquí durant aquell període i deixant de banda els tallers de botam⁹⁴ que arribaren a donar feina fins a vuit-cents boters.

En els bons temps, quan hi havia cua per atracar al moll, el port donava vida a una indústria d'ormeigs navals també molt important - calafats, corders, ... -⁹⁵.

Però la crisi vingué de nou quan la fil·loxera afectà les vinyes més ençà dels Pirineus i arriba a casa nostra i l'exportació de vi patí una nova davallada (1896)⁹⁶. Fou llavors quan s'oferiren avantatges fiscals a aquelles empreses que volguessin venir a Tarragona, moment en que els cartoixans s'interessaren per a establir la fàbrica del Chartreuse a la nostra ciutat, signant un acord amb l'Ajuntament el 22 de març de 1901, gràcies també a la mediació i col·laboració de Josep de Muller.

La revifalla econòmica tornaria de nou amb la profitosa neutralitat durant la Primera Guerra Mundial, la “Gran Guerra” del 1914 al 1918, de manera que l'any 1918 ens tornem a trobà amb una vintena de tallers de botam amb cent-vuitanta boters, que de cobrar un jornal de 4'75 pessetes passaren a cobrar 15'- pessetes.

El petit comerç tradicional, representat per una aburgesada menestralia de botiguers, estava repartit pels carrers de la ciutat amb alguns establiments reconeguts com, per exemple, la llibreria Font, el sastre Malé el gavineter Dafus, la sabateria “La Mariposa”, el rellotger Rigau i la botiga de roba “La Infantil”, a la baixada de Misericòrdia; alguns bars i cafès de la part alta – com la taverna del Sisquet de Vallmoll a la plaça de la Font; el Bar Pepito, de la baixada de la Peixateria; el cafè de Josepet a la

---

⁹⁴ Sanmiquel, Codorniu, Gil, Cardona, Escriu, Teixidó, Valls, Soler, Ferrater, Grau, Plana, Massagué, ...

⁹⁵ “Era hermoso en los días festivos ir por la tarde a pasearse por el muelle, en donde iba todo lo principal de la ciudad y ver tanto buque de vela con su varia arboladura en la que ostentaban las banderas y gallardetes de todas las naciones y de todas las matrículas; las de los consignatarios, las de señales y las de las casas armadoras; la variedad de formas, de dimensiones y combinaciones de colores producían un efecto magnífico, sorprendente, agradable, sobre todo en las fiestas de Pascua y de Navidad (...) como lo hacía en 1850 el fáluch de guerra <<Terrible>> de disparar un cañonazo á la puesta del sol para que se arriaran las banderas...” (sic). MAGRIÑA, A.: Op. Cit. Pàgs. 83 i 84.

⁹⁶ “... el día de Navidad del año 1900 no había ya banderas que arriar (...). Los nombres de fragata. Corbeta, brichbarca, bergantín goleta, pailebot, balandra y otros que se daban según su forma, sus dimensiones ó su arboladura á los barcos de vela, casi pertenecen ya á la historia.” (sic). MAGRIÑA, A.: Op. Cit. Pàg. 84.

Rambla Vella -; la farmàcia del doctor Casas a la cantonada de la Rambla, la casa de barrets del Trinchet, l'enllustrador Peret Sabaté amb la botiga "El Brillante" i la fleca de Rió al carrer del Teatre o de l'Hospital; la barraca de juguines de Gabaldón, la Ferreteria Marrugat - després Socias - al carrer de sant Agustí; els bars "La Peña", "La Bateria", del regidor de l'aigua Josep Nin, "El Dorado", el "Petit Versailles" dels Soberanas, el "Gran Cafè Tarragona", i el cafè del "Centro" de la Rambla Nova; el cafè de Paris; el cafè de la Marina que obria a les cinc del matí per a donar servei als obrers portuaris, i el de les Set Portes, a la plaça del Carros o d'Olózaga -; els hotels i les fondes - com el "Hotel París" de la Rambla Vella; el "Gran Hotel del Centro"; l'Hotel Europa, de Serret; les fondes Nova i Vella de Verdú, respectivament amb els rètols del sol i la lluna, i la fonda Roselló, a la plaça de la Fon; la fonda del Jardín Barcelonés a la cantonada dels carrers Apodaca i Barcelona -; la fusteria de "Rufino" i la vaqueria "Suiza" a la Rambla Nova.

La societat tarragonina i la vida quotidiana

El dia a dia de la majoria de tarragonins es caracteritzava per una monotonia general d'acord amb la distribució de les classes socials.

Al estrat més inferior ens trobem amb un allau de pobres pidolaires situats a les portes de les casernes esperant les sobres del ranxo dels soldats i a les portes de les esglésies demanant caritat o cercant que els contractessin a jornal amb la més absoluta falta d'estabilitat laboral, sobretot a les èpoques de les vaques primes.

Pels veïns de les rodalies del Francolí, era normal anar a rentar la roba al riu.

Pagesos i pescadors depenien sempre dels temps - l'atmosfèric, el polític, l'econòmic i el social -, que feien que el preu de venda de les respectives collites i pesqueres anés d'acord amb el corresponen esforç i treball per a obtenir-les.

Els dependents de comerç, obrers fixos, funcionaris, militars, ... tot i que tenien un sou assegurat, quasi mai podien estirar més el braç que la màniga i era molt normal comprar a fiar fins al cap de setmana o finals de mes que es cobrava i així es podia eixugar el corresponent dèficit.

La majoria de vivendes no reunien ni de bon tros les condicions més necessàries quant a comoditat i, en especial, sanitàriament, de manera que la higiene era defectuosa - comunes, pous negres, manca d'aigua corrent, ... - i a la Rambla Nova uns orinadors que no es caracteritzaven precisament per la seva higiene.

Els homes s'afaitaven un cop per setmana, la higiene corporal no sempre es podia fer amb les millors condicions, la roba no es canviava amb la periodicitat necessària, proliferaven arreu animallets paràsits - puces, pols, xinxes, escarabats, ...-, els nens amb els caps pelats, ...

Ja hi havia recollida de brossa a domicili mitjançant una adjudicació municipal a Pau Totusaus "Trip" que pagava un tant a l'Ajuntament a canvi de l'aprofitament d'elles deixalles.

La companyia "*La Regional Telefònica*" era la que tenia la concessió dels telèfons per vint anys i donava un servei als no més de cinquanta aparells existents des de les set del matí fins a les deu de la nit amb una quota anual de cent-vint pessetes als particulars i tres-cents als bars i cafès.

Els dies de festa, amb l'obligació d'anar a missa i no treballar, no sempre afectaven a la classe treballadora que freqüentment responia amb un determinat servilisme a les mostres de paternalisme de la classe dirigent, tret d'aquelles festivitats en que podia deixar anar la rauxa sense haver d'amagar els seus sentiments - el carnestoltes del poble, els balls parlats, els "fassos" durant la Setmana Santa amb la presència de serrallencs, ... -.

Com l'economia familiar no donava per més, sols es podia treure el ventre de pena amb motiu d'alguna celebració, sempre amb les diferències de les diferents classes socials: un bateig, un casament o fins i tot un enterro eren motiu per rebre convidats i haver de fer un extraordinari; d'aquí que la classe més alta amb motiu d'aquestes celebracions organitzes uns banquets pantagruèlics, quan els menys afavorits s'acontentaven amb una tassa de xocolata desfeta i uns talls de coca de forn. Per distingir les diferències classistes fins i tot a l'hora de la mort s'havia de notar amb enterraments de primera, de segona i de tercera, en els que variava el cotxe dels morts, el nombre de capellans, els cants del ofici de difunts, o els planys de les "plora-cossos", vulgarment anomenades també "papa-cossos".

Obrers i treballadors no tenien massa temps per anar a passejar⁹⁷ i l'oci o l'entreteniment s'omplia en alguna de les associacions o entitats culturals ja esmentades, encara que normalment les suplia qualsevol bar o celler de la part alta on complir amb el ritus de la tradicional "embutada"⁹⁸ i si passejaven o bé ho feien al capvespre per la plaça de la font o en llocs determinats sense barrejar-se amb les classes superiors.

Fins la construcció de la Rambla Nova els que podien sortir a passejar ho feien o bé pel moll, o pel carrer de l'enrajolat i per la "coca" central de la Rambla Vella⁹⁹, de manera que la vida de les classes benestants era una altra cosa - ja hem vist també com anaven al moll a veure els vaixells allí ancorats -; per a ells els dies de festa ho eren de veritat i s'havia d'anar a la darrera missa, de manera que en sortir és podia fer un tomb per la Rambla Nova o pel passeig de les palmeres, on era corrent veure una família acompanyada per la dida que tenia cura del darrer dels fills; i els enterraments eren

---

⁹⁷ Fins i tot era normal que els nens d'una determinada edat ajudessin a la família amb alguna mena de treball, com el de "xerric" o grumet que repartia el pa per les cases, amb torna i ben pesat, quan una rova de deu quilos valia 4'- pessetes.

⁹⁸ Acció de veure vi directament de la bota amb un embut.

⁹⁹ La Rambla Vella abans tenia una disposició similar a la de la Rambla Nova amb una "coca" que anava pel centre i pels dos costats circulaven els carros i les cavalleries.

diferents, ells igualment vivien la festa de distinta manera, ja sigui amb els balls del Carnestoltes o amb els espectacles que s'oferien a la ciutat.

És evident que durant la primera meitat del segle XIX les costums canviaren bastant; s'anava al teatre d'ençà la inauguració del Principal, les sessions del qual començaven a les set del capvespre i s'acabaven a les deu de la nit, ja hi havia alguns cafès; les reunions a les cases de les famílies principals sempre gaudien de molta concurrència; els senyors començaren a freqüentar el passeig de santa Clara vestits amb frac o levita, guants i barret de copa, cosa que palesava un petit comerç incipient amb sastres, sabaters, sombrerers,...que aviat ferien parella amb rellotgers, joiers i altres botiguers, i amb els catedràtics del Institut o l'Escola de Dibuix, metges, advocats, notaris i altres professions liberals. Encara entrada la segona meitat del segle XIX i amb el traspàs al segle XX els costums variarien molt més, els lligams familiars i socials s'afluixaren, ja hi havia casinos i societats que ocupaven el lloc de la llar; la moda havia bescanviat fracs i levites per americanes i el barrets de copa pels barrets bolet; no existia la "coca" de la Rambla Vella i s'havia socialitzat el passeig de santa Clara i la Rambla Nova.

Cloenda

Hem intentat en aquestes pàgines fer una ràpida ullada a uns moments de la Història de Tarragona.

La Història no ha de jutjar el passat, sols l'ha de presentar amb la més absoluta asèpsia i el més rigorós mètode científic, i si quan he començat aquesta recerca m'he deixat portar dels meus propis sentiments - cosa que també s'ha notat al llarg de la mateixa -, ara, en acabar, després d'haver intentar endinsar-me en aquest retall temporal de la nostra història amb la més estricta precisió i exactitud, em trobo amb un dubte respecte a les meves afirmacions inicials, perquè no sé ben bé si hauria de repetir altra

vegada allò de “Tarragona: Qui t’ha vist i qui et veu!” amb l’afegitó de “la Caixa: Qui t’ha vist i qui et veu!” o, tot i reconeixent que els canvis han estat en bona part molt positius, potser em decantaria per aquell “Cualquiera tiempo pasado fue mejor” o l’altre que diu que “No hi ha res de nou sota la capa del sol” i “Que no hi ha cap mal que cent anys duri” - o sí? -.

Del que sí voldria estar segur és d’haver complert amb l’encàrrec encomanat i de que aquesta petita part de la nostra història, Història al capdavant, no els hagi avorrit massa.